

τ' ανάβλεμμα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΡΑΦΗΝΑΣ

ΦΥΛΛΟ 50^ο - ΜΑΪΟΣ 2026

Μνήμη Ιωάννας Παπαντωνίου

✿ *Ανάβλεμμα:
κοίταγμα ψηλά, κοίταγμα ξανά,
με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση*

✿ *Είναι τ' ανάβλεμά του πιο σκληρό
κι' από το πυρό μαχαίρι του*

Κ. Παλαμάς

✿ *Με λάβωσε σα σαϊτιά
κυρά τ' ανάβλεμά σου*

✿ *Κι' η κόρη με τ' ανάβλεμμα
σέρνει τα παλικάρια*

Δημοτικό (της αγάπης)

καλώς ανταμωθήκαμεν...

Φίλες και φίλοι,

Τ' ανάβλεμμα έφτασε στο 50^ο τεύχος του! Η εθελοντική εκδοτική προσπάθεια του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας συμπλήρωσε μια πετυχημένη, ποιοτική διαδρομή για **22 χρόνια**, αδιάλειπτα, υπηρετώντας τις λυκειακές αρχές και αξίες!

«Τ' ανάβλεμμα» βγήκε μέσα από τα σπλάχνα του ΛτΕ Ραφήνας, από δικά του μέλη. Έδωσε βιωματικό λόγο σ' ανθρώπους της Ραφήνας, απλώθηκε σε φίλους και σ' όλο τον λυκειακό κόσμο, που το αγάπησε και το αγάπησε! Τα 50 φύλλα του σήμερα αποτελούν την υπέρβαση για το πολύ δραστήριο και πολυδιάστατο Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας!

«Τ' ανάβλεμμα», με αριθμό 50, είναι αφιερωμένο στην μεγάλη κυρία της ενδυματολογίας στην Ελλάδα, την σπουδαία Λυκειαίδα, **Ιωάννα Παπαντωνίου**, που έφυγε πρόσφατα για την ουράνια γειτονιά. Η παρουσίαση της εντυπωσιακής φορεσιάς του **Δρυμού Μακεδονίας** παραπέμπει και στην ίδια, που μελέτησε και ανέδειξε κυρίως τις ελληνικές φορεσιές.

Το 50^ο «τ' ανάβλεμμα» φιλοξενεί στις σελίδες του δύο «εξομολογήσεις» Ραφηνιωτών, για δύο αξέχαστα, σημαντικά πρόσωπα της Ραφήνας, τον Τριγλιανό **Κωνσταντίνο Αγαπητό** και τον **Σπύρο Πασσαλάρη**, μορφή των πρώτων παλιών ψαράδων της Ραφήνας. Συγκινεί με την αναφορά στο ηρωϊκό **Μεσολόγγι** και την συμμετοχή του ΛΕΡ στην επετειακή φετινή **Έξοδο!** Συγκινεί ακόμη με την κωνσταντινουπολίτικη μαρτυρία με τίτλο **"η απέλαση"**. Μας γνωρίζει έθιμα, όπως οι **Λαζαρίνες** του Πάσχα και οι **Κουδουνάτοι της Νάξου**. Μας συγκλονίζει με την ερευνητική εργασία για τον λόρδο και τη λαίδη Έλβιν αγγίζοντας την ευαισθησία μας για τα **μάρμαρα του Παρθενώνα!** Οι λαογραφικές σελίδες του μάς γεμίζουν νοσταλγία για το **ρεμπέτικο** που χαρακτηρίζει την προσφυγιά, ενώ οι μικροί μας φίλοι θα παίξουν με τις **"κούκλες του κόσμου"** από την εκλεκτή συλλογή του ΛΕΡ. Οι πολλές και ποικίλες εκδηλώσεις του ΛΕΡ έχουν πάντα τη θέση τους σ' ανάβλεμμα.

Ευχαριστούμε όλους τους αναγνώστες, τους φίλους του περιοδικού και πολλούς άλλους για τα τόσα κολακευτικά λόγια και επαινετικά σχόλια που μας χάρισαν σ' όλα αυτά τα 50 φύλλα. Ευχαριστούμε όλους, όσοι έγραψαν και εμπιστεύθηκαν στο περιοδικό τα κείμενά τους και όσους δούλεψαν εθελοντικά για την δημιουργία του! Η αγάπη, η προσφορά, το μεράκι δημιούργησαν αξιοζήλευτη πορεία για «τ' ανάβλεμμα» στα 50 αυτά τεύχη του! Και συνεχίζουμε...

Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη

Ευχαριστίες

- Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας πάντα ευχαριστεί και ευγνωμονεί τον Ευεργέτη του, **Αθανάσιο Μαρτίνο**, που συνεχίζει να το στηρίζει εδώ και χρόνια. Χάρη στη δική του συμπαράσταση, το ΛτΕ Ραφήνας αναπνέει και επιβιώνει.

- Το ΛΕΡ ευχαριστεί το Φοροτεχνικό και λογιστικό γραφείο **"Μάριος και Γερβάσιος Παπαδόπουλος CERFINS ΕΠΕ"**, που καλύπτει αφιλοκεδώς τα οικονομικά και φοροτεχνικά του θέματα.

Το ΛτΕ Ραφήνας ευχαριστεί επίσης:

- Την Άννα Κυριακάκη - Συνοδινού, που αφιλοκεδώς διδάσκει κόσμημα σε μαθήτριες του ΛΕΡ.
- Την Ευαγγελία Δηλαβεράκη, που δημιούργησε εθελοντική ομάδα εργαστηρίου για την έρευνα, μελέτη και διδασκαλία κεντήματος στην παραδοσιακή φορεσιά. Η συντροφιά αποτελείται από τις Ράνια Σκλια, Μαριάννα Γιωτάκη, Αργυρώ Μπουλοκούτα, Ελένη Γαβριηλίδου και Ευαγγελία Οικονόμου. Οι κυρίες συμπληρώνουν, επιδιορθώνουν και διατηρούν σε καλή κατάσταση τις υπάρχουσες φορεσιές του ΛΕΡ! Μεγάλη προσφορά και στήριξη στο έργο του!
- Το ΛΕΡ ευχαριστεί την Αναστασία Κάλφογλου που δώρισε στην Ιματιοθήκη του ΛΕΡ μία σαρακατσάνικη κασέλα με εγχάρακτη ημερομηνία 1920.
- Τη Βάσω Πασχάκη, παλιό ιδρυτικό του μέλος, για τη δωρεά ραπτομηχανής στο τμήμα ραπτικής.
- Πολλά «ευχαριστώ» οφείλει το περιοδικό στην δημοσιογράφο, Ελένη Καμάρα, για την ιδιαίτερη βοήθεια και στήριξη.
- Το περιοδικό ενίσχυσαν οικονομικά ο Οργανισμός Λιμένος Ραφήνας και ο Μίλτος Βιτσαρόπουλος, μέλος της χορωδίας του ΛΕΡ.

- «τ' ανάβλεμμα», περιοδική έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας • Εθνικής Αντιστάσεως 34, Ραφήνα • τηλ.: 22943 03612 • e-mail: lykellrafinas@gmail.com
- Επιμέλεια περιοδικού: Χριστίνα Παναγιώτου-Δακτυλίδη
Δημιουργικός σχεδιασμός: Φωτεινή Αλεξιάδου
- Ομάδα σύνταξης: Εύη Γκατσοπούλου, Ελένη Καμάρα, Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, Αναστασία Κάλφογλου, Άννα Κυριακάκη - Συνοδινού, Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, Άννα Ραπτοπούλου - Παπαθανασίου, Πάνος Τσίτσιος.
- Διανέμεται Δωρεάν

Εξώφυλλο: Εμβληματική φωτογραφία της Ιωάννας Παπαντωνίου με φορεσιά Καραγκούνας (δεκαετία του '60)

ISSN 3057-5486

Λύκειον των Ελληνίδων

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

Το Λύκειον των Ελληνίδων Ραφήνας τιμά τα 200 χρόνια από την ηρωική έξοδο του Μεσολογγίου

«Τα μάτια μου δεν είδαν τόπον ενδοξότερον από τούτο το αλωνάκι»,
ομολογεί ο Διονύσιος Σολωμός!

Μεσολόγγι, η «ιερή πόλη». Ο αγώνας και η θυσία των κατοίκων της κατά τις δύο πολιορκίες από τους Τούρκοιγίπτιους, η ηρωική έξοδος, την κατέστησε ορόσημο για την εξέλιξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Κατά τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου 1825 - 26, όταν ο κλοιός έσφιγγε, τα τρόφιμα και τα πολεμοφόδια τελείωναν, οι ασθένειες μάζιζαν τους κατοίκους, οι αγωνιστές δεν μπορούσαν να σηκώσουν ούτε το όπλο τους,

*«...στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γώ στο χέρι;
Όπου εσύ μου 'γίνες βαρύ κι' ο Αγαρηνός το ξέρει»*

Τότε που οι μάνες απελπίζονταν, αφού δεν μπορούσαν να ταΐσουν τα παιδιά τους:

*«...λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι' η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε, στα μάτια η μάνα μνέει...»*

Τότε λοιπόν, αποφασίστηκε η Μεγάλη Έξοδος ως μοναδική οδός προς την Ελευθερία, την αξιοπρέπεια, την υπερηφάνεια ενός λαού που δε βαστούσε άλλο τη σκλαβιά και την ταπείνωση. Η πράξη αυτή των πολύπαθων κατοίκων και πολεμιστών ενέπνευσε καλλιτέχνες, λογίους και πολιτικούς ώστε να ρίξουν το βλέμμα τους, αλλά ακόμα και να σταθούν στο πλάι αυτού του λαού, που λυσσαλέα και επίμονα αγωνιζόταν για τη λευτεριά του. Ο ρομαντικός ποιητής, Λόρδος Βύρων, κατέφθασε στην Ελλάδα και πήγε στο Μεσολόγγι, στον τόπο προσωπι-

κής αναγέννησης και θανάτου του. Ο Ευγένιος Ντελακρουά φιλοτέχνησε το έργο «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου», που όταν εκτέθηκε στο Παρίσι, δημιούργησε αίσθηση και κινητοποίησε την Ευρώπη να αντιδράσει στις θηριωδίες που ελάμβαναν χώρα εις βάρος των Ελλήνων!

Διακόσια χρόνια πέρασαν από τη μεγαλειώδη Έξοδο του Μεσολογγίου της 10^{ης} Απριλίου 1826, βράδυ Σαββάτου του Λαζάρου και ξημερώματα της Κυριακής των Βαΐων και η πόλη σύσσωμη θυμάται και δοξάζει με λαμπρές εκδηλώσεις την ιερή θυσία, σύμβολο διαχρονικού αυταπάρνησης και αγώνα για ελευθερία.

Το Λύκειον των Ελληνίδων Ραφήνας ταξίδεψε ως το ένδοξο Μεσολόγγι και συμμετείχε στην τιμητική πομπή από τον Άγιο Σπυρίδωνα ως τα τείχη και τον Κήπο των Ηρώων, όπου κείτονται "αθάνατοι" οι αγωνιστές του Μεσολογγίου. Ντυμένη με φορεσιές από την Προποντίδα και το Ικόνιο η αντιπροσωπεία του ΛΕΡ βηματίζοντας αργά βιώνει βαθιά συγκίνηση και εθνικό ρίγος. Η ψυχή πάλλεται στον πένθιμο ρυθμό του τυμπάνου και η ανάσα κόβεται αντικρίζοντας το πλήθος, που με τη σύσσωμη παρουσία του κρατά άσβεστη τη θυσία.

Με δέος, σεβασμό και σοβαρότητα, κρατώντας το λάβαρό μας αποδίδουμε φόρο τιμής, διατηρούμε την ιστορική μνήμη, μεταδίδουμε στα νεαρά και στα μεγαλύτερα μέλη τη γνώση και τα συναισθήματα της πορείας του λαού μας, που μάς κατευθύνουν και διαμορφώνουν το παρόν και το μέλλον μας.

Δεκάδες χιλιάδες κόσμου με παραδοσιακές φορεσιές, όπλα και σπαθιά, με ύφος στιβαρό και νεανική λεβεντιά παίρνουν μέρος στη μεγαλειώδη πομπή από όλα τα μέρη της Ελλάδας, τιμώντας την επέτειο της ηρωικής Εξόδου, που κατέληξε σε γενικευμένη σφαγή και χαλασμό. Χιλιάδες είναι και οι επισκέπτες που παρακολουθούν με ευλάβεια την αναπαράσταση των ιστορικών γεγονότων, ενώ η παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας, του Πρωθυπουργού και των ευζώνων της Προεδρικής φρουράς προσδίδουν βαρύτητα και τον δέοντα σεβασμό στη δραματική θυσία για λευτεριά!

Μα και ο εμβληματικός πίνακας του Ευγένιου Ντελακρουά, «η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου», που επέστρεψε και φιλοξενείται στο Ξενοκράτειο μουσείο, κουβαλά τη σκόνη των τειχών, τις φωνές των γυναικών, το φως από την ανατίναξη του Καψάλη, την υπόσχεση πως η ιερή πράξη δε θα ξεχαστεί αλλά θα ορίζει το μέλλον του λαού μας.

Η παρουσία του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας στο Μεσολόγγι υπήρξε μια αποστολή χρέους, που πλημμύρισε με συγκίνηση, πατριωτισμό και ευγνωμοσύνη τις ψυχές όλων μας!

Άνοιξη και Πάσχα

- Θάνατος και Ανάσταση -

Οταν ξεκίνησα να γράψω ένα κείμενο με λαογραφικά έθιμα της εποχής και ίσως μια πρόταση για πασχαλιτικό προορισμό, δεν είχα υπολογίσει πόσο παράταιρο θα έμοιαζε σε σχέση με όλα, όσα μας συμβαίνουν τον τελευταίο καιρό. Ποιό έθιμο, ποιές Λαζαρίνες και ποιά Αιανή Κοζάνης έχουν χώρο στο μυαλό μας, μέσα σε μια καθημερινότητα που σκιάζεται από τον πόλεμο, την ακρίβεια και τη γενικευμένη αβεβαιότητα της εποχής;

Και μετά σκέφτηκα την Άνοιξη και το Πάσχα. Τον θάνατο και την Ανάσταση. Τον Απρίλη, τον κατεξοχήν μήνα της Άνοιξης, με τις δύο του όψεις: μια καλή και μια κακή, όπως όλα τα πράγματα σε αυτόν τον κόσμο. Ίσως φέτος να μην τα απολαύσουμε, όπως θα θέλαμε, αλλά αυτό δεν μας εμποδίζει να πούμε την ιστορία ενός από τα σπουδαιότερα λαϊκά έθιμα του Πάσχα - τις Λαζαρίνες.

Οι Λαζαρίνες, του Λάζαρ'ς, ή ο Λάζαρης είναι ονόματα που χαρακτηρίζουν τα έθιμα των γυναικών της περιοχής Κοζάνης και των Γρεβενών και προαναγγέλλουν τη μεγάλη γιορτή της Ανάστασης του Ιησού. Ο Λάζαρος θεωρείται εθνολογικά «σύμβολο» της ανάστασης, της «αναβίωσης» της φύσης σε όλη την Ελλάδα και δραματοποιήθηκε στον αγροτικό πολιτισμό τελετουργικά, με τη μορφή του αγερμού και δρώμενου. Τα λαζαριάτικα έθιμα της ευρύτερης περιοχής της Κοζάνης είναι γυναικεία θιασικά χορευτικά δρώμενα, αφού ο χορός και το τραγούδι είναι τα βασικά στοιχεία της επιτέλεσής τους.

Ο αγερμός* εδώ είναι μέρος μιας πολυσήμαντης τελετουργίας, που η προετοιμασία της αρχίζει μέρες ή και εβδομάδες νωρίτερα και που η συμμετοχή σ' αυτήν απαιτεί πολλές προϋποθέσεις και ικανότητες.

Υπό την καθοδήγηση μιας παλιάς και έμπειρης Λαζαρίνας, σε χώρο και σε συνθήκες τελετουργικής απομόνωσης και συντροφικότητας, οι κοπέλες, που όλες πλησιάζουν ή βρίσκονται σε ηλικία γάμου (10-14 ετών), συντάσσονται σε μικρές ομάδες και «μουούνται» όχι μόνο στην εκμάθηση των ειδικών τραγουδιών και χορών που απαιτεί το έθιμο, αλλά και στις απαραίτητες για τον μελλοντικό τους ρόλο οικιακές δουλειές και υποχρεώσεις. Παράλληλα, οι μεγαλύτερες Λαζαρίνες τις καθοδηγούσαν σε θέματα που θα συνόδευαν τη ζωή τους ως ενήλικες: πώς να φροντίζουν τον κύκλο τους, τον άντρα και τα παιδιά τους, και πώς να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του σπιτιού. Η μεγαλύτερη

Λαζαρίνα λειτουργούσε ως μια σχεδόν τελετάρχισσα, συμβουλευόντας τις νεαρές κοπέλες για τα διάφορα στάδια της ζωής, από τη γέννηση μέχρι το θάνατο.

Παραμονή του Λαζάρου ξεκινούν την προετοιμασία και ανήμερα της εορτής συγκεντρώνονται φορώντας ό,τι έχει συμφωνηθεί ως ενδυμασία της ηλικίας τους (άλλος τύπος για τις έφηβες, άλλος τύπος για τις υποψήφιες νύφες) στη λαμπρότερη εκδοχή και με το περίτεχνο κεφαλοκάλυμμα που προσδίδει επισιμότητα στις γαμήλιες φορεσιές. Στη συνέχεια, γυρίζουν όλο το χωριό ή όλη τη γειτονιά, από σπίτι σε σπίτι, λέγοντας τραγούδια κατά την ιεραρχία της κοινότητας, αλλά και της κάθε οικογένειας ξεχωριστά. Κρατούν καλάθια στολισμένα

με λουλούδια και φυτά, δέχονται καρπούς και αυγά για δώρα, απαντούν με ευχές για ευκαρπία, ευγονία και ευζωία.

Την Κυριακή των Βαΐων πάλι θα μαζευτούν και θα χορέψουν, αυτή τη φορά με την συμμετοχή και των μεγαλύτερων γυναικών.

Ο Χειμώνας έχει τελειώσει, η Άνοιξη έχει πια φτάσει και εκείνες θα την τραγουδήσουν και θα την γιορτάσουν με λαμπρότητα. Σίγουρα τα πράγματα έχουν αλλάξει, το κοινωνικό πλαίσιο δεν επιβάλλει αυστηρούς κανόνες στις νεαρές γυναίκες, ούτε έχουν ανάγκη από... νυφοπάζαρο για να βρουν ταίρι. Γι' αυτό άλλωστε και πλέον στο έθιμο συμμετέχουν όλων των ηλικιών γυναίκες - κυρίως ηλικιωμένες. Μάλλον μια γλυκιά ανάμνηση τις οδηγεί να συμμετέχουν ακόμα. Ή ίσως η ανάγκη να μη χαθεί το έθιμο, να ακουστούν τα τραγούδια, να ξορκιστεί ο χειμώνας, να έρθει η ανάσταση.

Για όσους θελήσουν να γνωρίσουν βαθύτερα το έθιμο και τη λαογραφική του διάσταση, αξίζει να αναζητήσουν την έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων «Φωνές της Δυτικής Μακεδονίας, Αιανή - Λευκοπηγή - Σαρακίνα», που συνοδεύεται από δύο CDs και έντυπο με πλούσιο υλικό για το έθιμο και την περιοχή. Η έκδοση αποτελεί μια ωραία ευκαιρία να διατηρηθούν ζωντανές οι μνήμες και οι φωνές της παράδοσης.

* Αγερμός: η εθιμική περιφορά ομάδας από σπίτι σε σπίτι με τραγούδια και ευχές, για τη συλλογή συμβολικών προσφορών

Της Αφροδίτης Μέρμηγκα - Βλαχάκη, Φιλολόγου

Πάσχα το Μέγα!

Άσπιλο και ανυπάκουο το σώμα τους
στο δόγμα το τυραννικό
ράθυμοι και ανάξιοι εμείς
το Νυμφώνα Σου προσβλέπομε
κύμβαλα αλαλάζοντα
οι ομιλούντες τις γλώσσες των ανθρώπων

μύρα τα δάκρυα μας
στην τράπεζα της φιλοξενίας Σου.
Άσπλαχνα εγκαταλείψαμε το έαρ το γλυκύ.
Φοβερό και παράδοξο μυστήριο.
Το άχρονο προσμένουμε Φως
Πάσχα το Μέγα.

- η ιστορία ενός πρόσφυγα -

Γράφει ο Δημήτρης Αγαπητός, Τριγλιανός & Ραφηνιώτης

Κωνσταντίνος Αγαπητός - ζωή σαν μυθιστόρημα -

Τα πρώτα χρόνια-η Τρίγλια-ο ξεριζωμός

Ο Κωνσταντίνος Αγαπητός, το "Κωτσώ", γεννήθηκε στην Τρίγλια της Μικράς Ασίας το 1911. Οι γονείς του, Δημήτρης Αγαπητός και Σμαρώ Ασβεστάρη, είχαν παντρευτεί το 1908. Το 1909 απέκτησαν το πρώτο τους παιδί, την Χρυσούλα.

Η γιαγιά Σμαρώ, είχε δύο αδελφούς, τον Αποστόλη και τον Χρυσόστομο. Το επώνυμο της οικογένειας ήταν Χαλαλάμπη, αλλά επειδή ασχολήθηκαν με την παραγωγή ασβέστη, το Χαλαλάμης γρήγορα ξεχάστηκε και έγιναν γνωστοί άλλοι σαν Ασβεστάρηδες και άλλοι σαν Καμίνηδες, σύνηθες εκείνα τα χρόνια. Έτσι καταγράφηκαν στα δημοτολόγια αυτή και ο αδελφός της Απόστολος ως Ασβεστάρηδες, ο δε Χρυσόστομος ως Καμίνης, σαν να μην ήταν καν συγγενείς!

Ο πατέρας του, Δημήτρης Αγαπητός, εργαζόταν σε αλευρόμυλο και παράλληλα είχε και κτήματα με ελαιόδεντρα. Το 1914, στον πρώτο διωγμό των Ελλήνων, τα παιδιά μέχρι 16 ετών και οι γυναίκες εξορίστηκαν στην Προύσα, ενώ οι άνω των 17 έπρεπε να καταταγούν στον τουρκικό στρατό. Όσοι επιχειρούσαν να διαφύγουν, εκτελούνταν ή "εξαφανίζονταν" στα γερμανικής επιπόσης "αμελέ ταμπουρού", τάγματα εργασίας, στην πραγματικότητα τάγματα εξόντωσης, στην ενδοχώρα της Τουρκίας. Τα δυο αδέρφια του Δημητρίου, κατάφεραν να διαφύγουν στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί μετανάστευσαν στον Καναδά, ο ένας στην Αλμπέρτα και ο άλλος στο Μόντρεαλ.

Ο παπούς μου εξαφανίστηκε κι αυτός προς τα δυτικά και χάθηκαν τα ίχνη του. Η Σμαρώ, με τα δυο ορφανά, την Χρυσούλα 5 ετών και τον Κώστα 3 ετών, εξόριστοι στην Προύσα, έζησαν στην πλήρη εξαθλίωση, ζητιανεύοντας, πεινώντας, διωκόμενοι και περιπλανώμενοι στους δρόμους και τα περίχωρα της Προύσας, φορτωμένοι βρωμιά, ψείρες και περιφρόνηση. Το 1917, μετά από 3 χρόνια ταλαιπωρίας, όσοι Τριγλιανοί είχαν απομείνει, επέστρεψαν στο χωριό τους, το οποίο ήταν αγνώριστο. Τα σπίτια λεπλατημένα από μουσουλμάνους εποίκους. Ξεχαρβαλωμένα κουφώματα, κλεμμένα κεραμίδια, διαλυμένα σχολεία και εκκλησίες, ελαιόδεντρα που είχαν γίνει καυσόξυλα, περιβόλια που είχαν γεμίσει βάτα και αγριόχορτα. Ανασκουμπώθηκαν να επισκευάσουν όσα μπορούσαν και να ξαναφτιάξουν την ζωή τους από την αρχή.

Η δημογεροντία έστειλε επιστολές για βοήθεια σε Τριγλιανούς επιχειρηματίες του εξωτερικού, μεταξύ των οποίων τον Σάπαρη, μεγαλέμπορο εγκατεστημένο στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, ο οποίος έστειλε ένα τρένο φορτωμένο αλεύρι, κεραμίδια και ξυλεία. Βοήθεια επίσης έδωσε και ο Τριγλιανός πλοιοκτήτης Χρυσόστομος Καβουνίδης και άλλοι. Εκκλήσεις για βοήθεια απήυθνε και ο γόνος της Τρίγλιας και προστάτης των τριγλιανών, Άγιος Χρυσόστομος Σμύρνης, τον οποίο σέβονταν και τιμούσαν όλοι.

Η Σμαρώ, χήρα ή ζωντοχήρα, κανείς δεν ήξερε, αντικρίζοντας το ημικατεστραμμένο σπίτι της, πέφτει σε απόγνωση. Την

εποχή εκείνη οι κοινωνικές αντιλήψεις ήταν πολύ συντηρητικές. Μια χήρα ήταν αντικείμενο κουτσομπολιού, μια ζωντοχήρα όμως, νέα και όμορφη, γινόταν εύκολος στόχος ιδιαίτερα από τον ανδρικό πληθυσμό για ευνότους λόγους. Έτσι η Σμαρώ άφησε τον μικρό Κωνσταντίνο σε μια ηλικιωμένη θεία της να την βοηθά κι εκείνη, με την 8χρονη Χρυσούλα, έφυγε για την Πόλη προκειμένου να εργασθεί και να επιβιώσει. Εκεί ξαναπαντρεύτηκε, έγινε Σμαρώ Χατζηθανασίου και απέκτησε άλλα δύο παιδιά, την Κλεανθία και τον Θανάση. Δυστυχώς όμως έχασε και τον δεύτερο σύζυγό της από κάποια ασθένεια και χήρεψε ξανά. Η κόρη της Χρυσούλα, αφού μεγάλωσε, παντρεύτηκε έναν εξαιρετο μεγαλέμπορο υφασμάτων, ιδιοκτήτη ατελιέ ανδρικών και γυναικείων ενδυμάτων, τον Γαβριήλ Μρίνκοφ. Έζησαν ευτυχισμένοι στα Ταταύλα και πέθαναν εκεί πολύ αργότερα.

Ο μικρός Κωνσταντίνος, 11 ετών πλέον, μαζί με την προστάτιδα θεία του και άλλους Τριγλιανούς, όσους κατάφερε να σώσει με τα πλοία του από την καταστροφή, ο τριγλιανός Φίλιππος Καβουνίδης, αποβιβάζονται στην Ραιδεστό. Από εκεί καταλήγουν στην Χαλκιδική, σ' ένα μετόχι της Μονής Βατοπεδίου, με την ονομασία Σουφλάρ, που μετονομάστηκε αργότερα σε Νέα Τρίγλια.

Η ζωή δύσκολη. Η θεία, φοβούμενη μήπως την εγκαταλείψει και δεν την γηροκομήσει, δεν άφηνε τον μικρό ούτε να βγει από το δωμάτιο. Ο Κωνσταντίνος υπέφερε από πείνα, απλυσία, ψείρες και εγκλεισμό. Κάποια μέρα κρυφάκουσε από κάποιους επισκέπτες, ότι στην Θεσσαλονίκη υπήρχαν συγγενείς του πατέρα του. Αυτό ήταν! Με την πρώτη ευκαιρία το σκάει κρυφά και με ποδαρόδρομο, ή και με κάποιο μεταφορικό μέσο, το 12χρονο παιδί φτάνει στην Θεσσαλονίκη.

Ψάχνοντας βρίσκει τους συγγενείς του, οι οποίοι, παρά τη φτώχεια τους, τον καλοδέχτηκαν. Αυτοί ήδη αλληλογραφούσαν με τους συγγενείς στον Καναδά, οπότε τους έγραψαν σχετικά με τον ορφανό ανεψιό με αποτέλεσμα να αρχίσει να έρχεται, κάθε μήνα, ένα τσεκ, με το οποίο ξεπλήρωνε το φαγητό και τον ύπνο, που του παρείχαν οι εξαιρετικοί, αλλά φτωχοί συγγενείς του.

Κωνσταντίνος & Βασιλική Πέππα - Αγαπητού, Δημήτρης & Μαρία - Πέππα Γκικάδη, Στάθης & Τασούλα Γρηγοράκη - Πέππα, Παρασκευή Πέππα και τα παιδιά Δημ. Αγαπητός & Ελένη Γκικάδη - Μπόκαρη. Αρχές 1950.

Κωνσταντίνος Αγαπητός

Έπιασε και δουλειά, σ' ένα μπακάλικο, όπου καθάριζε όλη μέρα τα κεφάλια των τυριών από τη μούχλα με καυστική ποτάσα. Αργότερα προσλήφθηκε ως υπάλληλος στην μεγάλη επιχείρηση εισαγωγών εξαγωγών "Αφοί Βαμβακά", όπου κατάφερε, πολύ γρήγορα, να αποκτήσει την εκτίμηση των εργοδοτών του για την εργατικότητα και την τιμιότητά του. Του ανέθεσαν να κάνει τις εισπραξεις από τους πελάτες και, ικανοποιημένοι από την απόδοσή του, πρότειναν να του ανοίξουν δικό του μαγαζί στη Θεσσαλονίκη. Ήταν πλέον 18 ετών.

Η επανασύνδεση με την οικογένεια

Την εποχή αυτή μαθαίνει από πατριώτες ότι η μητέρα του βρισκόταν, μαζί με άλλους Τριγλιανούς, σ' έναν τόπο, κοντά στην Αθήνα, που τον έλεγαν Ραφήνα. Αποφάσισε λοιπόν να εγκαταλείψει την Θεσσαλονίκη με όλα όσα είχε καταφέρει εκεί και να μεταβεί στην Αθήνα, ώστε να βρει την χαμένη μητέρα του, μετά από επτά χρόνια!

Φτάνοντας στην Αθήνα και ρωτώντας διάφορους, έμαθε πού βρίσκεται η Ραφήνα και ότι το μόνο συγκοινωνιακό μέσον, ήταν ένα κάρο που έκανε την διαδρομή, μία φορά την εβδομάδα, μεταφέροντας προμήθειες προς τα εκεί και ψάρια προς την Αθήνα. Βρήκε τον αγωγιάτη και ξεκίνησε το "μεγάλο ταξίδι". Ο δρόμος χωματόδρομος, οι ώρες της διαδρομής ατελείωτες, με στάση στου "Σκορδά το Χάνι", στο Πικέρμι και τέλος η άφιξη στην Ραφήνα. Στην είσοδο του χωριού, τούς σταμάτησε μια μεσόκοπη γυναίκα. Ρωτά τον αγωγιάτη μήπως συνάντησε τον γιό της, τον Κωνσταντίνο. Εκείνος, μη γνωρίζοντας τον επιβάτη του, της απάντησε αρνητικά. Τότε η δύστυχη Σμαρώ, γιατί αυτή ήταν, γύρισε να φύγει. Ο πατέρας μου όμως, που την αναγνώρισε, πηδά από το κάρο και φωνάζει "εγώ είμαι μάνα, ο γιός σου". Μεγάλη συγκίνηση! Μάνα και γιός αγκαλιάζονται, κλαίνε, φιλιούνται και παίρνουν το δρόμο για το σπίτι του συνοικισμού, όπου τον περίμεναν νέα προβλήματα.

Η μητέρα του, με τα δυο παιδιά από τον δεύτερο γάμο της, χρησιμοποιούσαν μόνο την κουζίνα κι ένα δωμάτιο, το λεγόμενο "αντρέ". Την κρεβατοκάμαρα είχε μετατρέψει σε αποθήκη γεμάτη άχυρο ο αδελφός της Απόστολος και το τέταρτο δωμάτιο, ο στάβλος, φιλοξενούσε τα πρόβατα ενός βοσκού, για να εξασφαλίζει λίγο γάλα η οικογένεια. Ο πατέρας μου ειδοποιεί αμέσως τον θείο του Απόστολο να αδειάσει τον "αχυρώνα" και τον βοσκό να πάρει τα ζώα, ώστε να μπορέσει να καθαρήσει και να επισκευάσει το σπίτι. Ο βοσκός σύντομα ανταποκρίθηκε αλλά ο μπάμπια Αποστόλης "αγρόν ηγόραζε". Μετά από πολλές άκαρπες ενοχλήσεις προς τον θείο του, ο πατέρας μου ειδοποίησε κρυφά τον βοσκό, να ηγηγεί νύχτα να "κλέβει" το άχυρο, λίγο-λίγο, από το μισάνοιχτο παράθυρο, όπως και τελικά έγινε, οπότε όταν ο θείος το αναζήτησε βρήκε άδειους τοίχους. Το άχυρο είχε "κλαπεί".

Κων. & Δημ. Αγαπητός. Πατέρας και γιός σε δρόμο της Ραφήνας. Αρχές του 1950.

Έτσι, βάλθηκε να συμμαζέψει στοιχειωδώς το σπίτι ώστε να στεγαστεί αξιοπρεπώς η οικογένεια. Ευτυχώς είχε ταλέντο στα μαστορέματα και "έκοβε" το μυαλό του. Τώρα έπρεπε να βγάλει χρήματα για να θρέψει την οικογένεια. Αγόρασε ένα σκεπάρνι, ένα πριόνι, ένα ροκάνι, ένα πινέλο, ένα τρυπάνι για ξύλα, καρφιά και ό, τι άλλο χρειαζόταν και έπιασε δουλειά στο λιμάνι, κάνοντας μικροεπισκευές στις ψαρόβαρκες με αντάλλαγμα ψάρια κυρίως. Όσα ψάρια περίσσειαν τα πάσωνε για τις δύσκολες μέρες. Παράλληλα δούλευε στο ξενοδοχείο και εστιατόριο του Τζιβάνη Μακασίκη, μετέπειτα Διαγγελάκη, σαν σερβιτόρος και "γενικών καθκόντων" στο ξενοδοχείο. Μου έλεγε χαρακτηριστικά ότι νερό στη Ραφήνα υπήρχε μόνο κοντά στην κεντρική παραλία και το κουβαλούσε από εκεί, περίπου 150 μέτρα απόσταση, με δυο τενεκέδες του λαδιού, στην δεξαμενή, στην ταράτσα του 3^{ου} όροφου ξενοδοχείου, μέχρι να την γεμίσει.

Εκτός αυτού είχε και την επιμέλεια, του μικρότερου αδελφού του, του ζωηρού Θανάση, ο οποίος σκαρφιζόταν συνεχώς σκανταλιές, παρά τον σεβασμό που είχε στον μεγάλο αδελφό του. Ήταν εξαιρετικός ποδοσφαιριστής στην ομάδα "Αθλητική Ένωση Τριγλίας". Όταν έπαιζε η ομάδα στα τοπικά πρωταθλήματα και μάθαιναν οι αντίπαλοι ότι θα παίξει ο Αράπης (έτσι τον αποκαλούσαν γιατί ήταν μελαχρινός και κατσαρομάλλης), ήξεραν τη μοίρα τους! Η φήμη του Θανάση έφθασε και στην ΑΕΚ. Ο μάνατζερ της ο Τζανετίς, ήρθε στη Ραφήνα, βρήκε τον πατέρα μου και του πρότεινε να πάρει τον Θανάση στην ΑΕΚ. Ο πατέρας μου, φοβούμενος την άτακτη συμπεριφορά του αδελφού του, δεν δέχθηκε να τον αφήσει από την "κηδεμονία" του και η μεταγραφή ματαιώθηκε. Ο ζωηρός χαρακτήρας του νεαρού Θανάση και η κακή διατροφή του δημιούργησαν προβλήματα υγείας, οπότε και απεβίωσε τελικά, το 1941, σε ηλικία 18 ετών. Έτσι μια ακόμα συμφορά βρήκε τη χήρα Σμαρώ.

Ο πόλεμος

Η έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε τον πατέρα μου στρατευμένο στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Ήταν εξωτερικός φρουρός στα οχυρά "Λίσσε" και "Παπαζάρα". Κατά την αφήγησή του, η αντίσταση των υπερασπιστών των οχυρών αυτών δημιούργησαν μεγάλες απώλειες στις Γερμανικές δυνάμεις, σε σημείο που, όπως ανέφερε, η κοιλάδα μεταξύ των δύο οχυρών να έχει γεμίσει πτώματα.

Η κυβέρνηση των Αθηνών, που είχε συνθηκολογήσει με τον Άξονα, έστειλε σήμα στα οχυρά να παύσουν τις εχθροπραξίες, πράγμα που αγνόησαν οι διοικήσεις τους και συνέχισαν τον αγώνα ακόμη και μετά την δεύτερη διαταγή του ΓΕΣ. Στο μεταξύ οι Γερμανοί είχαν εισχωρήσει στο ελληνικό έδαφος από τον Στρυμόνα, οπότε αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Οι Γερμανοί ανέβηκαν στα οχυρά και διέταξαν τους παραδοθέντες να συνταχθούν. Αφού ήλεγξαν αν μεταξύ των Ελλήνων υπήρχαν Άγγλοι σκοπευτές στα κανόνια, έδωσαν συγχαρητήρια στις διοικήσεις των οχυρών για την ευστοχία των όπλων και τον ηρωισμό των μαχητών και τους μετέφεραν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Δράμα, από όπου απολύθηκαν μετά από λίγους μήνες.

Η επιστροφή του πατέρα μου στη Ραφήνα ήταν άλλη μια Οδύσσεια. Πεζοί, αυτός και άλλοι συμμαχητές του, κατέβηκαν από την Μακεδονία και μόνο για λίγα χιλιόμετρα ταξίδεψαν

- ζωή σαν μυθιστόρημα -

Η οικογένεια Κ. Αγαπητού, περίπου το 1960

στην σκεπή ενός τρένου. Δεν είχαν τίποτα να φάνε. Μια κότα μόνο βρήκαν, που κι αυτή ψόφησε στη διαδρομή. Έτσι, πεινώντας, διψώντας και κοπιώντας έφτασαν στα σπίτια τους. Η Κατοχή τον βρήκε να δουλεύει πάλι στο λιμάνι. Εκείνη την εποχή, είχε απαγορευθεί στη Ραφήνα το ψάρεμα, σε μια μεγάλη έκταση. Γι' αυτό είχαν πληθύνει τα ψάρια και κυρίως ένα είδος κόκκινης σαρδέλας. Όσοι δούλευαν για τους ψαράδες πληρώνονταν σε είδος, δηλαδή σαρδέλες, τις οποίες

πάστωναν σε πηλίνα δοχεία με αλάτι από τις αλικές της Λούτσας. Έτσι έκανε κι εκείνος. Η μητέρα του απαγορευόταν να φάει αλάτι εξαιτίας προβλημάτων της υγείας της. Λιμπίστηκε όμως τις σαρδέλες και μια μέρα, όταν ο γιός της έφυγε για την δουλειά, άνοιξε το κιούπι, έφαγε λίγο από το περιεχόμενο και... πέθανε. Έτσι τερμάτισε την περιπετειώδη και άχαρη ζωή της. Ήταν καλοκαίρι του 1943. Δύο χρόνια μετά τον χαμό του μικρού της γιού.

Ο πατέρας μου είχε έναν πολύ καλό φίλο και κουμπάρο, τον Ηλία Αναστασιάδη. Πρόσφυγας κι αυτός, από την Καππαδοκία. Ο κυρ Ηλίας, αν και δεν ήξερε πολλά γράμματα, ήταν εφευρετικός και πολυμήχανος άνθρωπος. Μαζί με τον πατέρα μου, την εποχή της μεγάλης πείνας, σκέφτηκαν, για την επιβίωση, να εμπορευθούν ό,τι υπήρχε άφθονο. Τα άγρια χόρτα, που αφθονούσαν στα γύρω χωράφια, εφόσον, λόγω των συνθηκών, έμειναν ακαλλιέργητα.

Βρίσκουν λοιπόν ένα γαϊδουράκι, φτιάχνουν ένα μεγάλο καρότσι και ξεκινούν. Για 2 μέρες μάζευαν χόρτα. Ύστερα έζευαν το ζωντανό και, τραβώντας το καπίστρι ο ένας και σπρώχνοντας το καρότσι ο άλλος, πήγαιναν στην ταλαιπωρημένη από τον λιμό Αθήνα. Πουλούσαν τα χόρτα και με τα χρήματα αγόραζαν καρβέλια ψωμί. Αυτό έγινε αρκετές φορές. Μια όμως από αυτές, την ώρα που ο πατέρας μου κουβαλούσε ένα σακί με καρβέλια, μερικά πενασμένα χαμίνια "επιτέθηκαν" με φαλτσέτες στο σακί και τα καρβέλια σκόρπισαν στο δρόμο. Τα μισά χάθηκαν. Τα υπόλοιπα, που κατάφεραν να περιμαζέψουν, δεν κάλυπταν τον κόπο τριών ημερών 4-5 ανθρώπων και του γαϊδαράκου. Ωστόσο η "επιχείρηση χόρτα" συνεχίστηκε μερικές φορές ακόμα, ώσπου το υποζύγιο δεν άντεξε και άφησε την τελευταία του πνοή στον Σταυρό της Αγίας Παρασκευής. Από εκεί και ύστερα και για λίγες διαδρομές το υποζύγιο υποκαθιστούσαν εναλλάξ οι δυο κουμπάροι, ώσπου δεν άντεξαν άλλο.

Το 1944 παντρεύεται την Βασιλική Πέππα, αδελφή της Μαρίας, συζύγου του τριγλιανού Δημήτρη Γκικιάδη. Ο γάμος συνέπεσε με την αποχώρηση των Γερμανών από τη Ραφήνα. Το γαμήλιο τραπέζι μάλιστα πλαισιώθηκε και από "πυροτεχνήματα", τις εκρήξεις δηλαδή των πυρομαχικών, που ανατίναζαν οι Γερμανοί στο Οχυρό.

Η ζωή ξαναρχίζει - Δρόμος ανηφορικός

Μετά τον πόλεμο άρχισε να δουλεύει στην οικοδομή. Το 1947, μαζί με πολλούς ακόμα ντόπιους μαστόρους και τον φίλο του Ηλία Αναστασιάδη, συμμετείχε στην ανέγερση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου, σε σχέδια του αρχιτέκτονα καθηγητή του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Κυπριανού Μπίρη, στη θέση ενός πολυβολείου των Γερμανών, πάνω από το λιμάνι της Ραφήνας. Το καμπαναριό μάλιστα - όπως έλεγε - το έχτισε ο ίδιος, με μεγάλο κίνδυνο της ζωής του, μιας και από κάτω έχασκε ο απότομος γκρεμός, που κατέληγε στη θάλασσα.

Τα χρόνια που ακολούθησαν σοβαρές ασθένειες και ατυχήματα τον καθήλωσαν για μεγάλα διαστήματα στο κρεβάτι. Ο θυρεοειδής τον ταλαιπώρησε 8 μήνες, μέχρι να διαγνωσθεί και να αφαιρεθεί χειρουργικά. Ένα κάταγμα στην σπονδυλική στήλη λίγο έλειψε να τον αφήσει ανάπηρο. Συχνές κρίσεις βρογχικού άσθματος, λόγω της σκόνης που εισέπνεε στις οικοδομές, δεν του επέτρεπαν να εργασθεί.

Αναγκάστηκε λοιπόν να αλλάξει επάγγελμα. Έγινε θυρωρός σε πολυκατοικία στην Κυψέλη, με ένα μικρό αλλά σταθερό εισόδημα, ένσημα και δωρεάν στέγη, από το τέλος του 1963 έως το 1970 οπότε και συνταξιοδοτήθηκε και η οικογένεια επανήλθε στη Ραφήνα. Με τα χρήματα της πώλησης ενός κτήματος και πολλή προσωπική εργασία, χτίστηκε το νέο μας σπίτι στη θέση του προσφυγικού, που είχε πλέον προβλήματα από την 7ετή εγκατάλειψη. Στη Ραφήνα ασχολήθηκε με ελαφρές οικοδομικές εργασίες, για να συμπληρώνει το εισόδημα. Έγινε επίσης μέλος της εκκλησιαστικής επιτροπής του ιερού ναού της Παναγίας Παντοβασίλισσας για 17 χρόνια. Στην θητεία του ως επίτροπος, μαζί με τον αείμνηστο φίλο του, Νίκο Χρυσόγελο, εργάστηκαν δραστήρια για την ευπρέπεια του ναού, την ανακαίνιση του εξοπλισμού και την αιογράφηση του. Για την προσφορά τους αυτή έλαβαν ευχαριστήριες επιστολές από τον Μητροπολίτη Σπάτων.

Το τέλος

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του ήταν πιο ξεκούραστα αλλά τα προβλήματα τόσων χρόνων είχαν αφήσει τα σημάδια τους. Τα ατυχήματα δυστυχώς δεν σταμάτησαν και εξαιτίας αυτών είχε δυσκολία στο περπάτημα. Έτσι άρχισε να κρατά μαστούνι.

Ο πατέρας μου ήταν λάτρης της "πατέντας". Ό,τι χαλούσε εύρισκε τρόπο να το επισκευάζει με ό,τι υλικά εύρισκε. Του άρεσαν επίσης οι νέες τεχνολογίες. Από τους πρώτους στη Ραφήνα αποκτήσαμε ραδιόφωνο, στις αρχές του '50 και από τα τέλη του '60 χρησιμοποιούσε ηλεκτρική ξυριστική μηχανή.

Μια μέρα λοιπόν προσπαθώντας να ξυριστεί και ενώ κρατούσε το μαστούνι με το δεξί χέρι και την ξυριστική με το αριστερό, έχασε την ισορροπία του και σωριάστηκε στο πάτωμα για άλλη μια φορά. Νέο κάταγμα! Παρά την επιτυχή έκβαση της χειρουργικής επέμβασης, ο ταλαιπωρημένος οργανισμός του είχε άλλα σχέδια. Οι μετεγχειρητικές αντιδράσεις ήταν αλλοπρόσαλλες. Οι γιατροί έκαναν ό,τι μπορούσαν αλλά το τέλος ήταν αναπότρεπτο. Επιστρέψαμε στο σπίτι όπου, την επόμενη μέρα, άφησε την τελευταία του πνοή, κρατώντας το χέρι μου, στα 82 του χρόνια. Ήταν 21 Νοεμβρίου 1993.

από την Πόλη

Γράφει ο Μίλτος Βιτσαρόπουλος, επιχειρηματίας, μέλος της χορωδίας του ΛΕΡ

- Η ΑΠΕΛΑΣΗ -

Κωνσταντινούπολη! Ταταύλα! Μάιος 1964

Ένα βράδυ στις 21:00, την ώρα που έτρωγαν ο πατέρας μου, η μητέρα μου και η αδελφή μου (η οποία ήταν τότε 15 χρονών) χτυπάει το κουδούνι επίμονα.

«Ποιός είναι τέτοια ώρα βραδιάτικα;»

«Εδώ είναι το σπίτι του Γιώργου του Έλληνα;» (*Yunan Tabaali Yiorgonum evi burasi mi?*).

Μπουκάρει μέσα ένας Τούρκος από την Ασφάλεια (Emniyet mudurlugu) με σκωμμένο το γιακά, έτσι «σαν τα ψέματα του σινεμά», όπως μου διηγήθηκε η αδελφή μου.

«Ακολουθήσε με στην Ασφάλεια» (ο πατέρας μου κατάλαβε).

Ντύνεται βιαστικά και ακολουθεί τον Τούρκο ασφαλίτη. Βγαίνοντας από την πόρτα, λέει χαμπλόφωνα στην αδελφή μου:

«Άκουσε μικρή, εμείς οι Ρωμιοί είμαστε σαν την μπάλα, όσο πιο δυνατά τη χτυπάς στο κόμα, τόσο πιο ψηλά πετάει».

Παγωμένες οι δύο γυναίκες περίμεναν.

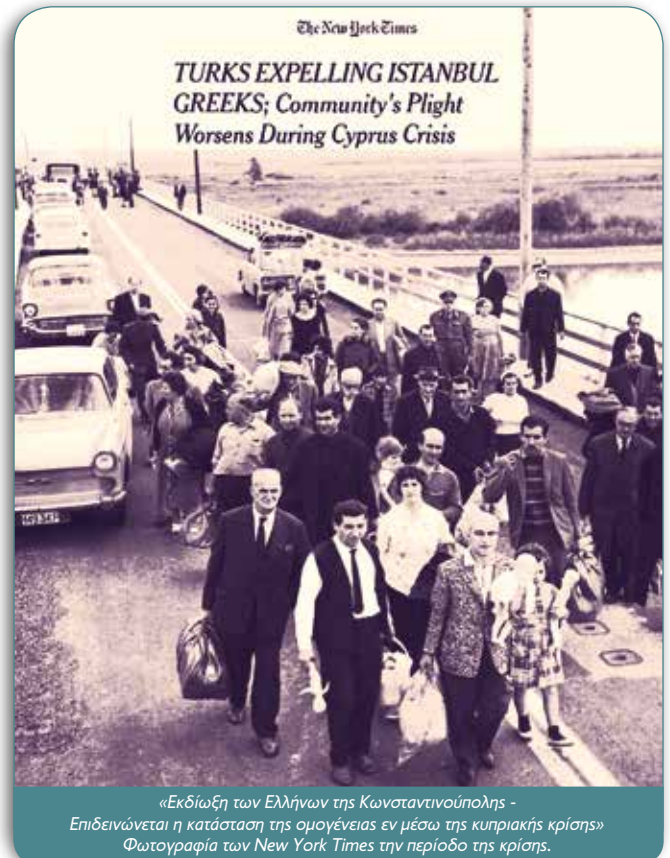
Κατά τη 1:00 μετά τα μεσάνυχτα επιστρέφει ο πατέρας.

«Μου πήραν δακτυλικά αποτυπώματα, με φωτογράφησαν και μου είπαν ότι πρέπει να φύγω, γιατί είμαι εχθρός επιζήμιος. Τους παρακάλεσα, εάν γίνεται, να μείνω μερικές μέρες ακόμη για να τελειώσω το μαγαζί του Atabek (σημερινό γνωστό πολυκατάστημα Atabar) να μην το αφήσω ατελείωτο. Μου είπαν ότι δεν γίνεται αυτό. Το απαγορεύει η διαταγή».

Την άλλη μέρα τρέχει ο Atabek στην ασφάλεια και με το κύρος του Τούρκου μεγαλεμπόρου καταφέρνει να πάρει μια παράταση απέλασης 25 ημερών για να τελειώσει ο «Γκιαούρης» το μαγαζί του, ένα πολυκατάστημα κοντά στην αιγυπτιακή αγορά. Χαρά στο σπίτι γιατί η απέλαση αναβλήθηκε για 25 ημέρες!

Από την άλλη μέρα άρχισε η εκποίηση όλων των υπάρχοντων του σπιτιού, φυσικά σχεδόν δωρεάν, σε εξευτελιστικές τιμές. Κουρτίνες, κουρτινόξυλα, φωτιστικά, ψυγεία, κουζίνες, κρεβάτια, τραπέζια, καρέκλες, χαλιά, παπλώματα, κάποια χειροποίητα αντικείμενα του πατέρα, ακόμη και το μαντολίνο της μάνας μου, ποδήλατα, ασημικά, βάζα, μπιμπελό, κεντήματα της γιαγιάς, κόπος και συλλογές μιας ζωής, έπρεπε να προλάβουν να εκπονηθούν μέσα σε μερικές μέρες.

Από το σπίτι μας πέρασαν όλες οι φυλές της Τουρκίας: Τούρκοι, Κούρδοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Άραβες, μόνο Ρωμιοί δεν πέρασαν. Ο πατέρας μου τα έδινε όλα χωρίς παζάρι, ό,τι τιμή του έλεγαν. Τις τελευταίες μέρες κοιμόντουσαν στο πάτωμα,

«Εκδίωξη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης - Επιδεινώνεται η κατάσταση της ομογένειας εν μέσω της κυπριακής κρίσης»
Φωτογραφία των New York Times την περίοδο της κρίσης.

επάνω σε κάτι παλιές κουβέρτες που είχαν μείνει, γιατί δεν τίς έπαιρνε κανείς. Αυτό το πλιάτσικο γινόταν βέβαια σε όλα τα σπίτια των Ελλήνων της Πόλης.

Περάστε κόσμε, εδώ τα φθηνά, μιας ζωής κόπος

Φυσικά, όλα τα ακίνητα των Ελλήνων δεσμεύθηκαν. Ο πατέρας μου, όλο αυτό το διάστημα, δεν παρέλειπε να πηγαίνει κάποια απογεύματα στον Βόσπορο και να ψαρεύει σαβρίδια και παλαμίδες. Βλέπεις, η ζωή συνεχίζεται.

Έτσι, έφθασε η μέρα της απέλασης. Την παραμονή, λέγει στη μάνα μου και την αδελφή μου:

«Άντε, ντυθείτε να πάμε μια βόλτα στο Βόσπορο, έτσι, για τελευταία φορά».

Πέρασαν από το Μέγα Ρεύμα, Νιχώρι, Θεραπεία, Κιρέτς Μπουρνού και σταμάτησαν στο Μπουγιούκ Ντερέ για να περπατήσουν λιγάκι δίπλα στη θάλασσα.

στην Ελλάδα!

Σε μια στιγμή λείει η μάνα μου:

«Νίτσα μου, αυτά εδώ αντίκρι στο ισόγειο, δεν μοιάζουν σαν τις κουρτίνες μας;»

Κοιτάζουν από το παράθυρο μέσα στο σπίτι και βλέπουν το φωτιστικό του καθιστικού μας, το τραπέζι, δύο καρέκλες μας και σε μια γωνιά το μαντολινό της μάνας μας, έτσι για στόλισμα. Συλλογή κάποιου που πέρασε από το σπίτι μας τις ώρες του πλιάτσικου.

«Ωρα να φύγουμε Ευανθία, δεν μας χωράει πια αυτός το τόπος».

Κοιμήθηκαν το βράδυ για τελευταία φορά στο πάτωμα. Στο σπίτι, που με τόσο κόπο το είχε κτίσει ο πατέρας μου και το είχε ονομάσει Εύα από το Ευανθία, το όνομα της μάνας μου, γιατί στην Πόλη υπήρχε η συνήθεια να δίνουμε ονόματα στα σπίτια μας.

Την άλλη μέρα το πρωί, έβγαλαν τις τρεις βαλίτσες έξω από το σπίτι, γιατί σε λίγο θα ερχόταν το ταξί να τους πάει στο αεροδρόμιο.

Οι γείτονες το κατάλαβαν και άρχισαν να μαζεύονται έξω από το σπίτι σιωπηλοί: Αρμένηδες, Τούρκοι, Κούρδοι, Άραβες, Εβραίοι, Ρωμιοί, Σέρβοι, κατέβηκαν και οι δικοί μου.

Όλη η γειτονιά τους αποχαιρέτησε, ακόμα και τις βαλίτσες τους φόρτωσαν στο αυτοκίνητο, ο Σάιτο ο μανάβης, ο Σέρβος κ. Άντζιους με τις κόρες του την Μαρικούλα και την Αγγελική, ο Κίρκορ ο ταξιτζής, ο Ρετζέπς ο Κούρδος και η Εβραία η μαντάμ Κλάρα με την κόρη της την Τζιλντα και το γιο της τον Νταβίτ.

Ξεκινάει το αυτοκίνητο. Σε μια στιγμή, η μαντάμ Κλάρα, 16 χρόνια συγκάτοικός μας, δεν αντέχει, αρχίζει να τρέχει πίσω από το αυτοκίνητο και φωνάζει δυνατά:

Nıcam, Nıcam, matana iyi bak και ξανά το ίδιο ώσπου έσβησε η φωνή της. (Δηλαδή, Νίτσα μου, Νίτσα μου, να κοιτάξεις να προσέχεις καλά τη μητέρα σου).

Στο αεροδρόμιο τους αποχαιρέτησε ο Δημήτρης, ο ξάδελφός μου που όλοι μας νομίζανε αδέρφια. Στο τελωνείο όλα έγιναν φύλλο και φτερό. Μέχρι και μια κούτα τσιγάρα

«Ελληνική οικογένεια στη γέφυρα του Έβρου, στα σύνορα της Τουρκίας, μετά την εκδίωξή της από την Κωνσταντινούπολη το 1964»

Gelincik σουβλίστηκε μήπως είχαν κρύψει τίποτα μαλαματικά. Στο αεροδρόμιο της Αθήνας τους υποδέχθηκα εγώ, γιατί τότε ήμουν φοιτητής στην Φαρμακευτική της Αθήνας. Μεγάλη χαρά μέσα στη στεναχώρια! Η απέλαση του πατέρα έγινε αιτία να ξανασμίξει η οικογένεια στην Ελλάδα.

Αφού τα είπαμε λιγάκι και πριν να πάμε στο σπίτι που τους είχα νοικιάσει στην οδό Λευκωσίας, τους λέγω να περάσουμε από την Πλατεία Βάθης, όπου εκεί συγκεντρώνονται κάθε μέρα πολλοί απελαθέντες και λένε τα ντέρτια τους, ψάχνοντας και για καμιά δουλειά. Έτσι κι έγινε. Θυμάμαι, ήταν Παρασκευή μεσημέρι. Στην Πλατεία Βάθης στο καφενείο βλέπουμε συγκεντρωμένους απελαθέντες να κουβεντιάζουν όρθιοι. Ανάμεσά τους ο Μαρούλης, ο ιδιοκτήτης του Dekor στη μεγάλη οδό του Πέρα της Πόλης.

Μάς βλέπει: *«Γιώργο μου, ο Θεός σε έστειλε! Έλα τη Δευτέρα στην Πλατεία Αμερικής. Αγόρασα ένα μαγαζί. Σκοπεύω να το κάνω το Dekor της Αθήνας. Πρέπει να αρχίσουμε».*

Ο πατέρας μου τη Δευτέρα έπιασε δουλειά. Έπρεπε να φτιάξει το Dekor της Αθήνας, για τον Μαρούλη.

Σε λίγο καιρό, πού τον έχανες, πού τον έβρισκες, τα απογεύματα πήγαινε στο Μάτι για ψάρεμα και κολύμπι. Έβαζε και τη μάνα μου, την κυρία Ευανθία, να κάθεται κάτω από ένα στραβό πεύκο, με καλό ίσκιο.

Πάω κι εγώ μαζί του μια μέρα.

«Τι κάνεις εδώ πατέρα που έρχεστε κάθε λίγο και λιγάκι;»

«Δεν βλέπεις βρε παιδί μου; Αυτό εδώ το μέρος είναι σαν το Βόσπορο. Ο αέρας του, η θάλασσά του, τα αντικρινά του, ολόγεια με το Βόσπορο».

Έτσι πήραμε το δρόμο της λησμονιάς και τα καταφέραμε.

Καμιά φορά περνάω από το Μάτι και βλέπω τον καμμένο, από τη μεγάλη φωτιά στο Μάτι, κορμό του πεύκου που η σκιά του φιλοξενούσε τη μάνα μου και λέγω από μέσα μου:

«Έτσι είναι, φίλε μου, η ζωή, αντάμα γέλιο, δάκρυ ζήσε τη μέρα σου όπως θες, μην ψάχνεις να βρεις άκρη...».

«Ομάδα απελαθέντων φθάνουν στα ελληνικά χώματα, μετά την εκδίωξή τους».

Τα γλυπτά

Γράφει η δημοσιογράφος Ελένη Καμάρα

Η μεγάλη λεηλασία

- Λόρδος και Λαίδη Έλγιν -

Πέρασαν 224 χρόνια από την ημέρα που, στο λιθόστρωτο κάτω από την Ακρόπολη σταμάτησε η γραφική άμαξα του 1802 και από τα σκαλάκια της ξεπρόβαλαν ο βρετανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη, λόρδος και η λαίδη Έλγιν, μαζί με το βρετανό πρόξενο στην Αθήνα, Λογοθέτη. Μπροστά τους, παρατεταγμένοι υποκλίθηκαν βαθιά όλοι οι "μικροί σύνενοχοι"- πειθήνια όργανα στο πολιτισμικό δράμα, που έμελλε να παιχτεί για τους επόμενους δύο αιώνες: ο ιταλός ζωγράφος Λουιτζέρι, ο Βερναρδίνος Λέντους, οι αρχιτέκτονες Σεβαστιανός Ιτάρ, Φέοντορ Ιβάνοβιτς και Βικέντιος Βαλέστρα.

Όμως, ο λόρδος Τόμας Μπρους Έλγιν, έβδομος κόμης του Έλγιν και 11^{ος} κόμης του Κίνκαρντιν –με βαθιές οικογενειακές ρίζες στη μεγάλη Τεκτονική Στοά της Σκωτίας– και η λαίδη Μαίρη Νίσμπεθ Έλγιν, η όμορφη μοναχοκόρη και πάμπλουτη κληρονόμος του Γουίλιαμ Νίσμπεθ –της πανίσχυρης οικογένειας των Λόθιανς– αλαζονικά αδιάφοροι προς τους υποτακτικούς τους, όρμησαν στα σκαλοπάτια του ιερού βράχου για το συγκλονιστικό ραντεβού τους με την Ιστορία!

Πάνω στον Παρθενώνα, σκαρφαλωμένοι στο επιστύλιο και στο αέτωμα, δύο άντρες με λοστούς και μοχλούς είχαν ήδη αρχίσει να διαμελίζουν τον γλυπτό διάκοσμο, αποσπώντας τις πρώτες από τις 19 μετόπες. Θα ακολουθούσαν 17 μορφές από τα αετώματα και περίπου 56 μέτρα από τη ζωφόρο, καθώς και τμήματα από το Ερέχθειο και το ναό της Απτέρου Νίκης. Συνολικά 253 γλυπτά έργα και αρχιτεκτονικά μέλη, ακέραια ή και ακρωτηριασμένα.

Το φλεγματικό ύφος της ψυχρής λαίδης Έλγιν συγκράτησε το θαυμασμό της μπροστά στην τελειότητα των γλυπτών, κάτι που αργότερα ομολόγησε η ίδια σε επιστολή προς τη μητέρα της, Σάρλοτ... *"Πιστεύω πως τα 'πράγματα' είναι πολύ ωραιότερα απ' όσο μπορούσα να φανταστώ"*... Ανάμεσα στις αρχαιότητες βρίσκονται και τα δώρα που προορίζει για τους γονείς της, μάρμαρα που θα στολίσουν τα τζάκια του μεγάρου τους, μαρμάρινα καθίσματα και άλλα γλυπτά αντικείμενα.

Η εκστρατεία για την επιστροφή

Το 1983, εκατόν ογδόντα χρόνια μετά τη μεγαλύτερη αρχαιοθηρία της ιστορίας και τις ισχνές κρούσεις της ελληνικής πλευράς στο διάστημα αυτό, για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα στη γενέτειρά τους, των "Ελγινείων μαρμάρων" όπως αναγνωρίστηκαν από το βρετανικό κράτος, η ελληνίδα υπουργός Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη ύψωσε το λάβαρο της εκστρατείας για την επιστροφή τους. Μέσω της Ουνέσκο και με τη διάσημη φωνή της, προσκεκλημένη του πανεπιστημίου της Οξφόρδης, ξεκαθάρισε ότι... *"Δεν υπάρχουν ελγινεία μάρμαρα, αλλά τα Μάρμαρα του Παρθενώνα. Αυτά είναι η περηφάνια των Ελλήνων, η ταυτότητά τους και είναι συνώνυμα με τη δημοκρατία και την ελευθερία τους"*.

Η σύγχρονη βρετανική κοινή γνώμη, προβληματισμένη μπροστά σε αυτή την ελληνική κραυγή, την αντιμετώπισε με σκεπτικισμό και ζήτησε περισσότερη έρευνα και φως στην ιστορία. Ο δρόμος για την ανάδειξη και την επιστροφή των γλυπτών, που μέχρι σήμερα παραμένει μακρύς, είχε ωστόσο, ανοίξει. Το 1985,

Από το ντοκουμαντέρ για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα, 1984

το βρετανικό κανάλι **Chanel 4** και η **EPT1** συνχρηματοδότησαν το πρώτο δραματοποιημένο ντοκουμαντέρ για την αρπαγή των παρθενώνων γλυπτών. Με ένα καστ πολύ γνωστών βρετανών ηθοποιών, όπως ο **Χιου Γκραντ**, ο **Νάιτζελ Χέιβερς**, ο **Τζούλιαν Φέλοου**, η **Κλαίρ Μπίαμ Σω**, του Βασιλικού Σαιξπηρικού Θεάτρου, αλλά και Ελλήνων, όπως ο αείμνηστος **Δημήτρης Μαλαβέτας**, με σπουδές στο Βρετανικό Βασιλικό Θέατρο και υπό το σκηνοθετικό λόγο του βρετανού σκηνοθέτη **Κρίστοφερ Μάιλς**, "ζωντάνεψε" λεπτομέρειες της αρπαγής μέσα από την επιστολογραφία του Έλγιν προς τη σύζυγό του και της λαίδης προς τη μητέρα της. Ο Κρίστοφερ Μάιλς, σκηνοθέτης γνωστών εμπορικών επιτυχιών του κινηματογράφου και αδελφός της διάσημης ηθοποιού Σάρας Μάιλς, επιδίωξε την "αυθεντικότητα" παρουσιάζοντας την πλευρά της βίαιης αρπαγής των μαρμάρων, χωρίς ψυχογράφηση των ηρώων. Ένα δραματικό ντοκουμέντο, όπως το κατέγραψε η ιστορία, της κλοπής των γλυπτών και των περιπετειών τους, ώσπου αυτά να φτάσουν στο βρετανικό έδαφος.

Η αρπακτική αρχαιολατρία του Έλγιν

Ο Έλγιν, ως διπλωμάτης καριέρας και έχοντας την εύνοια της Οθωμανικής Πύλης προς τη βρετανική αυτοκρατορία, εξύψανε έναν ιστό αρπαγής αρχαιοτήτων με επίκεντρο την αθηναϊκή Ακρόπολη, καθώς και όλη την ερειπωμένη από τα χρόνια της τουρκοκρατίας, ελληνική γη. Ειδικά για την Ακρόπολη, στηρίχτηκε στην παραχώρηση άδειας- "φιρμάνι" του καϊμακάμη (ανώτερου αξιωματούχου) Σεγούτ Αβδουλάχ, που έδινε ανεπίσημη χάρη στα συνεργεία του να διενεργήσουν ανασκαφές γύρω από τον Παρθενώνα, όπου ίσως βρισκόταν κάποια ανά-

του Παρθενώνα

γλυφη επιγραφή ή να λάβουν κάποια εκμαγεία, με τον όρο ότι δεν θα έβλαπταν οποιοδήποτε μνημείο. Με τις κατάλληλες γαλαντόμες δωροδοκίες, το "φιρμάνι" αυτό, παραφρασμένο και μεταφρασμένο στα ελληνικά, το έφερε στην Αθήνα το δεξί χέρι του Έλγιν, ο φιλόδοξος νεαρός ιερέας της πρεσβείας της Μ. Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη, Φίλιπ Χαντ. Το βρετανικό αφήγημα κατερίφθη από την εκπρόσωπο της Τουρκίας, Ζεϊνέ Μποζ, στην πρόσφατη 25^η διακυβερνητική επιτροπή της Ουέσσκο, όπου η τουρκική πλευρά ξεκαθαρίζει ότι στα οθωμανικά αρχεία δεν υπάρχει αυθεντικό επίσημο σουλτανικό φερμάνι που να νομιμοποιεί την αφαίρεση των γλυπτών από τον Έλγιν. Αντιθέτως, το έγγραφο αποτελεί ιταλική μετάφραση.

Το ακόρεστο σχέδιο του Έλγιν περιελάμβανε επίσης την Ελευσίνα, απ' όπου απέσπασαν ολόσωμο άγαλμα της θεάς Δήμητρας, του Σούνιου, την Αίγινα, το Δαφνί, τη Θήβα, το Άργος, την Τίρυνθα, τη Napoli di Romania (το Ναύπλιο), τη Νεμέα, την Κόρινθο, την Ολυμπία, από τη Δήλο έναν βωμό και βέβαια τις Μυκήνες, όπου το υπέρθυρο της πύλης των Λεόντων γλύτωσε, λόγω του μεγάλου βάρους του! Ωστόσο, τα καθαρά χέρια του άπληστου ιερέα Φίλιπ Χαντ άγγιξαν μέχρι και τα σπάνια χειρόγραφα του Αγίου Όρους!

Ο ρόλος της πάμπλουτης λαίδης Έλγιν

Παραστάτης στο μεγάλο όραμα του Έλγιν, η λαίδη του και η περιουσία της. Η ζωηρή, λάτρης των απολαύσεων, αλλά και δραστήρια καλλονή Μαίρη Νίμπεθ, απαλλαγμένη και εκείνη από κάθε ηθικό ενδοιασμό για την πολιτισμική βεβήλωση που προκαλούσαν, ήταν αυτή που επέβλεπε τις εργασίες και πρωτοστάτησε στις διαδικασίες μεταφοράς των γλυπτών, με κάθε τρόπο, προτάσσοντας ακόμη και τη θηλυκή γοητεία της, εκτός από τις γενναιοδωρές αμοιβές προς τους καπετάνιους.

Γράφει η ίδια προς τον σύζυγό της: "Εστειλα ένα πολύ ευγενικό σημείωμα στον πλοίαρχο Χοστ, λέγοντας ότι στενοχωρήθηκα που άκουσα πως ήταν τόσο άρρωστος. Μετά καλόπιασα τον πλοίαρχο να φορτώσει τα τρία μεγάλα κιβώτια που είδες στην αποθήκη. Και τώρα, τα νέα που θα σε ευχαριστήσουν. Σήμερα συσκευάστηκε άλλο ένα μεγάλο κιβώτιο για ένα μακρύ κομμάτι από το ναό του Παρθενώνα. Αύριο θα συσκευαστεί προσεκτικά η αλογοκεφαλή και θα φορτωθεί στο πλοίο. Τα δύο τελευταία κιβώτια είναι αποκλειστικά δικό μου έργο και είμαι περήφανη γι αυτό, Έλγιν. Τι τράβηξα ώσπου να πείσω το Λουιζιέρι να παραγγείλει κιβώτια γι'αυτά τα τρία δέματα! Τώρα πια απέδειξα αυτό που πίστευα πάντα, ότι δηλαδή οι γυναίκες μπορούν να πετύχουν πολύ περισσότερα πράγματα από τους άνδρες, αν το βάλουν σκοπό. Βάζω ό,τι στοίχημα θέλεις, πως αν ήσουν εδώ, δεν θα κατάφερνες να φορτώσεις στο πλοίο ούτε τα μισά από αυτά που φόρτωσα εγώ".

Οι σεναριογράφοι βέβαια, δεν έχασαν την ευκαιρία να προβάλουν στο ντοκιμαντέρ το ερωτικό ταμπεραμέντο της λαίδης... "Η θηλυκιά γοητεία μοιάζει να νικάει τις ναυτικές γνώσεις" γράφει το σενάριο και η κάμερα παρακολουθεί διακριτικά τη λαίδη και τον υποπλοίαρχο να χάνονται στο μισοσκοτάδι μιας αποθήκης του Πειραιά. Ωστόσο, το σενάριο αποσιωπά την άλλη πλευρά του σκανδαλώδους ζεύγους, τον ίδιο τον Έλγιν και τις ερωτικές του περιπέτειες στην Κωνσταντινούπολη, την προσβολή του από συφιλίδα, το χρόνιο άσθμα και τη θεραπεία με υδράργυρο που τον οδήγησε στην παραμόρφωση του προσώπου του. Όπως αργότερα και το πολύκροτο διαζυγίό του με τη λαίδη,

η οποία τον εγκατέλειψε για τον εραστή της και οικογενειακό φίλο Φέργκιουσον, το 1806, όταν ο Έλγιν εξέτιε ποιηή αριστοκράτη με κατ' οίκον περιορισμό στο Παρίσι, ως κρατούμενος του Ναπολέοντα. Στη σκανδαλώδη διαμάχη για την έκδοση κοινοβουλευτικού διαζυγίου, η λαίδη Έλγιν δεν δίστασε να αμφισβητήσει τη νομιμότητα των ενεργειών του για τη βεβήλωση του ιερού μνημείου των Αθηνών.

Η "Οδύσσεια" της μεταφοράς

Τον Οκτώβριο του 1802, το ιδιόκτητο ιστιοφόρο του Έλγιν, "Μέντωρ", φορτωμένο με τα πρώτα 12 κιβώτια αρχαίων της Αθήνας και προορισμό τη Μάλτα, βυθίστηκε λόγω καταιγίδας, προσπαθώντας να μπει στο λιμάνι των Κυθήρων. Σε επιστολή του προς το βρετανό υποπρόξενο των Κυθήρων, ο Έλγιν ζητά βοήθεια για την ανέλκυση των κιβωτίων, τα οποία, όπως αναφέρει, περιείχαν "γλυπτά χωρίς ιδιαίτερη αξία", αλλά ήταν σημαντικά για τον ίδιο! Το "χτύπημα" αυτό ανέβασε ακόμη περισσότερο το κόστος μεταφοράς, το οποίο μαζί με τους δασμούς υπερέβησαν κατά πολύ τις οικονομικές του δυνατότητες. Χάρη στον προσωπικό λογαριασμό της λαίδης και αυτά τα έξοδα καλύφθηκαν εξ ολοκλήρου. Τα υπόλοιπα κιβώτια μεταφέρθηκαν με τρία πλοία του βρετανικού πολεμικού ναυτικού και το 1804, τα γλυπτά έφτασαν στο λιμάνι του Πλύμουθ, όπου παρέμειναν για δύο χρόνια κλειστά, με τη σύσταση να μην ανοιχτούν.

Η κατάρρευση

Όλες οι προσπάθειες του Έλγιν να διαθέσει τα γλυπτά σε πλούσιους ευγενείς και προστάτες της τέχνης, παράλληλα με τις προσωπικές του ατυχίες, πέφτουν στο κενό. Το 1816, ο Έλγιν κατεστραμμένος οικονομικά, κατάφερε να πουλήσει τα γλυπτά στη βρετανική κυβέρνηση στη μισή τιμή και να απαλλαγεί από τους δανειστές του. Η υβριστική του πράξη προκάλεσε την "τίσι" και η κατάρρευση του ασεβούς Έλγιν –προσωπική, πολιτική, οικονομική– ήταν τόσο πικρή, σαν τον κρότο των μαρμάρων που έσπαγαν οι λωστοί των συνεργείων του, όταν γκρεμίζονταν στο έδαφος του ιερού βράχου.

Στο ντοκιμαντέρ για τα γλυπτά του Παρθενώνα, ακούγονται αποσπάσματα από τις ωδές του "Τσαίλντ Χάρολντ" και την "Κατάρα της Αθήνας" του λόρδου Μπάιρον. Ο νεαρός ποιητής, ταξίδεψε μαζί με την τελευταία αποστολή των μαρμάρων από τον Πειραιά στη Μάλτα με το πολεμικό πλοίο "Υδρα", τον Απρίλιο του 1811. Ο Μπάιρον, με τα ίδια του τα χέρια, μετέφερε στον Έλγιν επιστολή του Λουιζιέρι, σχηματίζοντας προσωπική εικόνα για την αποτρόπαιη πράξη του Έλγιν, του ανθρώπου που ο αμοραλισμός του ξεπέρασε σε βαρβαρότητα ακόμη και τους Τούρκους, ή τους Γότθους, αλλά και πολιτισμένους Ευρωπαίους αρχαιολάτρες που εποφθαλμιούσαν με την ίδια όρεξη τις ελληνικές αρχαιοτήτες. Ο ζήλος του Έλγιν όμως τους ξεπέρασε όλους! Και αυτό αποτυπώνει ο Μπάιρον στην αρχή της δεύτερης ωδής, "την εικόνα του λεπλάτν!"

Με αυτή την εικόνα καταγράφεται ο Έλγιν στην ιστορία. Και παρά τη σθεναρή αντίδραση της βρετανικής πλευράς για την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα στη γενέτειρά τους, ισχύει η απάντηση του Ιωαννίτη λόγιου του νεοελληνικού διαφωτισμού Αθανάσιου Ψαλίδα, προς τον Άγγλο περιηγητή Τζον Χόμπχαουζ, μεταξύ 1809-1810:

"Εσείς οι Άγγλοι, που παίρνετε τα έργα των προγόνων μας, να τα φυλάξετε καλά, γιατί κάποτε, εμείς οι Έλληνες θα έρθουμε να τα ζητήσουμε".

Η ενδυματολόγος! Η οραματίστρια!

Η Ιωάννα Παπαντωνίου υπήρξε μια **ιέρεια της τέχνης του Ενδύματος**. Μια γυναίκα της αφοσίωσης, της γενναιοδωρίας, της πίστης, της επιμονής, της διορατικότητας, της εξωστρέφειας, μια γυναίκα που με πείσμα, αγάπη, τόλμη, κυνήγησε και πάλεψε για τα όνειρά της. Η αστική καταγωγή της καθυστέρησε τις σπουδές της στην Σκηνογραφία και Ενδυματολογία, αλλά η ίδια πίστευε ότι ποτέ δεν είναι αργά να εκπληρώσουμε κάτι που αγαπάμε πραγματικά.

Επίμονος συλλέκτης η ίδια είχε συγκροτήσει μια σημαντική συλλογή παραδοσιακού υλικού και ίδρυσε το 1974 το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (ΠΛΙ) «Β. Παπαντωνίου». Το 1981 το Ίδρυμα βραβεύεται με το European Museum of the Year Award για την προσφορά του στη μελέτη του νεότερου πολιτισμού, το μέγεθος, την ποιότητα και την καινοτόμο έκθεση των συλλογών του. Το 1985 με την ευκαιρία του εορτασμού «Αθήνα πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης 1985» με πρωτοβουλία της Ι. Παπαντωνίου παρουσιάζεται στο αθηναϊκό κοινό η έκθεση «**Η γυναικεία ελληνική φορεσιά-άλλοτε και τώρα**». Η έκθεση περιλαμβάνει αντίγραφα φορεσιών από την Αρχαιότητα, το Βυζάντιο, φορεσιές από την εποχή της Τουρκοκρατίας με επιδράσεις από την Ανατολή και τη Δύση και τέλος φορεσιές των αρχών του 20^{ου} αιώνα και ενδύματα της μόδας γνωστών σχεδιαστών. Το 1999 επιμελήθηκε την έκθεση "**Κρόσσια, χιτώνες, ντουλαμάδες, βελάδες - 4000 χρόνια ελληνικής φορεσιάς**", μια αναδρομή στην εξέλιξη της ελληνικής φορεσιάς από το 3000 π.Χ. ως το 1922 με παράλληλες αναφορές σε ιστορικά γεγονότα.

Μετά από δεκαετή έρευνα στο πτυχωτό ένδυμα με ομάδα μελετητών στο πλαίσιο του Εθνικού Αρχείου Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας, η κυρία Παπαντωνίου οργανώνει τη μεγάλη έκθεση "**Πτυχώσεις**" το 2004 που εντάχθηκε στο πρόγραμμα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Η ιδέα στηρίχθηκε στο ύφασμα που τυλίγεται στο σώμα και σχηματίζει πτυχώσεις. Τα εκθέματα ξεκινούσαν από τις πτυχώσεις στην αρχαιότητα μέχρι τις πτυχώσεις στην υψηλή ραπτική.

Την ίδια εποχή, με πρωτοβουλία της, ιδρύεται η Ελληνική Εταιρεία Ενδυμασιολογίας με σκοπό την συνεχή έρευνα και μελέτη του ενδύματος με διαλέξεις και ημερίδες προσεγγίζοντας το ένδυμα από πολλές πλευρές.

Το 2015 με την έκθεση "**Ενδύεσθαι**" παρουσιάζει στο κοινό

τη μοναδική, για τα ελληνικά δεδομένα, ενδυματολογική συλλογή του ΠΛΙ, και οραματίζεται τη δημιουργία ενός Μουσείου του Πολιτισμού του Ενδύματος.

Η Ιωάννα Παπαντωνίου, μέλος του Λυκείου των Ελληνίδων, μέλος της χορευτικής ομάδας και δασκάλα χορού, συνέδεσε τη ζωή της με την έρευνα και μελέτη της παραδοσιακής φορεσιάς. Δραστήριο μέλος της Ιματιοθήκης και δωρήτρια, εγκαινίασε το 1988 το «Μουσείο Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων» με σκοπό να γίνει κέντρο μελέτης της ελληνικής τοπικής φορεσιάς. Σχηματίζει ομάδα νέων ανθρώπων τους οποίους καθοδηγεί στην ταξινόμηση και καταγραφή της συλλογής. Στο χώρο του Μουσείου, που εδρεύει στο ισόγειο της Ιματιοθήκης του Λυκείου των Ελληνίδων, Δημοκρίτου 7, στο Κολωνάκι, οργανώνει περιοδικές εκθέσεις επιλέγοντας μια ορισμένη περιοχή με βάση το γεωγραφικό εντοπισμό, τις ιδιαιτερότητες, τις παραλλαγές, την τελετουργική χρήση, αλλά και τη χρήση στην τέχνη. Με γνώση που είχε αποκτήσει από επιτόπια έρευνα τη δεκαετία του 1960 και με τη βοήθεια τόσο της ιστορικής, λαογραφικής αλλά και της επιστημονικής τεκμηρίωσης, εμπνεύστηκε την έκδοση ημερολογίων αφιερωμένων στις φορεσιές των διαφόρων περιοχών της Ελλάδας. Από το 1990 μέχρι το 2010 τα ημερολόγια αυτά υπήρξαν το αλφαβητάρι για τις Εφόρους Εθνικών Ενδυμασιών των Παραρτημάτων των κατά τόπους Λυκείων, πολύτιμη αναφορά για το σωστό τρόπο ένδυσης.

Η Ιματιοθήκη του Κεντρικού Λυκείου ήταν ένας «ιερός» χώρος, απρόσιτος για τους πολλούς, το «ιερόν άβατον». Ωστόσο, όταν ανέλαβε την Εφορεία των Εθνικών Ενδυμασιών η Ιωάννα Παπαντωνίου τα πράγματα, ευτυχώς, άρχισαν να αλλάζουν. Ανοιχτή και αφειδώλετη, πρόθυμη και δοτική ακάματη και προσιτή σε μας τις νεότερες προσπάθειες να λύσει με υπομονή τις συνεχείς απορίες μας. Είχα τη τύχη, ως πρώτη Έφορος Εθνικών Ενδυμασιών του ΛτΕ του Παραρτήματος της Ραφήνας, να ζήσω εκείνη τη δημιουργική εποχή γεμάτη εμπειρίες και οράματα για την οργάνωση της δικής μας Ιματιοθήκης.

Η κυρία Παπαντωνίου, η δική μας κα Νανά, το ιερόν τέρας της ενδυματολογίας, ήταν πρόθυμη να με δεχθεί, η

Ιωάννας Παπαντωνίου

ίδια, για να μου ταυτίσει διάφορα κομμάτια φορεσιών που η κυρία Λουίζα Γκίκα, από το Μέτσοβο, με είχε προμηθεύσει. Το Λύκειό μας είχε δεχθεί μια μεγάλη δωρεά με ποδιές και σιγκούνια που όφειλα να ταυτίσω. Πολλά από αυτά ήταν μουσειακά που θα έπρεπε να τύχουν μιας ιδιαίτερης φροντίδας. Άρχισα λοιπόν να ανεβαίνω τα τριζάτα ξύλινα σκαλιά της Ιματιοθήκης του Κεντρικού, στη Δημοκρίτου 7, με πιο σταθερό βήμα. Εκεί επικρατούσε μια μυστηριακή ατμόσφαιρα, που η παρουσία της κυρίας Νανάς έκανε ακόμα πιο μαγική! Κεντητά πουκάμισα, πορφυρένοι ντουλαμάδες, χρυσοκέντητα πιρπιρί. Τότε, άρχισα να θαυμάζω, με έντονο ενδιαφέρον και ενθουσιασμό, όλες αυτές τις περίτεχνα κεντημένες φορεσιές, τη λαμπρότητα των έντονων χρωμάτων, τα διαλεκτά υλικά, τον πλούσιο διάκοσμο με τα κεντήματα, τους συμβολισμούς και να εκτιμώ την καλλιτεχνική αξία των τοπικών φορεσιών.

Με όραμα τη δημιουργία του Μουσείου για το Πολιτισμό του Ενδύματος, η Ιωάννα Παπαντωνίου μάς γνώρισε το ένδυμα στην ολότητά του δένοντας το παρελθόν με το μέλλον. Μας μύπησε στην ιστορία του Ενδύματος και την εξέλιξή του με την πάροδο των χρόνων, δηλαδή στο σύγχρονο ένδυμα, τη μόδα. Η ίδια έλεγε ότι εκτός από τα παραδοσιακά χρονολογημένα ενδύματα, υπάρχει και ο κόσμος της μόδας με τη συνεχή παρουσίαση και εξέλιξη. «...η ενδυματολογική ιστορία ενός τόπου δεν εξαντλείται με τη λαογραφική προσέγγιση»

Στην τελευταία μεγάλη έκθεση "**Δίασμα**" για τον εορτασμό των 50 χρόνων του ΙΒΓ, πραγματοποιείται μια συναρπαστική ενδυματολογική συνάντηση. Σπάνιες τοπικές ελληνικές φορεσιές συνομιλούν με ρούχα ιστορικών οίκων μόδας και σύγχρονων ελλήνων σχεδιαστών. Οι ξένοι τολμούν να υιοθετήσουν τις αρχαίες πτυχώσεις, ενώ οι έλληνες σχεδιαστές μόδας εντάσσουν το παραδοσιακό κίνημα στις δημιουργίες τους.

Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας, εδώ και 15 χρόνια, ακολουθώντας το παράδειγμα του Κεντρικού Λυκείου, ξεκίνησε τη συλλογή νεότερων ενδυματολογικών συνόλων και εξαρτημάτων από το 1950 -1980 με την πεποίθηση ότι και αυτά, με τα χρόνια, θα αποτελέσουν παράδοση, τεκμήρια μιας εποχής που πέρασε. Ήδη, η γκαρνταρόμπα της Ιματιοθήκης του Λυκείου μας αριθμεί σήμερα ένα μικρό, αλλά σημαντικό αριθμό ενδυματολογικών συνόλων και εμπλουτίζεται συνεχώς, κυρίως με δωρεές. Το ευχάριστο είναι ότι μέλη και φίλοι του Λυκείου μας έχουν ευαισθητοποιηθεί. Άνοιξαν ντουλάπες και μπαούλα και μας στηρίζουν στην προσπάθειά μας. Εξάλλου, τα ρούχα μας είναι η προσωπικότητά μας. Μας στηρίζουν στις χαρές και στις λύπες μας, μάρτυρες μιας εποχής που μας χαρακτήρισε, επομένως αξίζει να διασωθούν.

Η κυρία Παπαντωνίου γνώριζε τις δραστηριότητες του ΛτΕ Ραφήνας. Ως Έφορος, μας είχε εμπιστευθεί αυθεντικά σύνολα από την Ιματιοθήκη του Κεντρικού για εκθέσεις και παρουσιάσεις. Παρακολουθούσε το περιοδικό μας

«τ' ανάβλεμμα». Μάλιστα, εκτός από τα καλά της λόγια, οι παρατηρήσεις της, σε ένα τεύχος, μας βοήθησαν να είμαστε πιο προσεκτικές και να τηρούμε σωστά τις πηγές και τη βιβλιογραφία.

Για μας, τη μεγάλη λυκειακή οικογένεια, υπήρξε η δασκάλα που με την ευαισθησία και την απaráμιλλη αισθητική, μας ενέπνευσε την αγάπη για τη φορεσιά, αλλά και το χρέος απέναντι στη έρευνα, τη μελέτη, τη διάσωση, την καταγραφή και διαφύλαξη του πολύτιμου υλικού που έπεφτε στα χέρια μας. Μας εμφύσησε την αγάπη και τη χαρά του φροντισμένου ντυσίματος, με την πεποίθηση ότι η φορεσιά δεν ήταν μόνο το εντυπωσιακό σύνολο στις παραστάσεις, αλλά και φορέας εθνικών αξιών.

Κρατώ στη μνήμη μου την αγαπημένη, εμβληματική μορφή της, με το μαύρο ριχτό βελούδινο φόρεμα, στολισμένο με την άνθημη καρφίτσα της εικαστικού, Ελένης Βερναρδάκη. Επιβλητική μορφή μιας αρχόντισσας, που ενέπνεε σεβασμό! Μνήμες, ευλογημένες μνήμες, συναισθήματα που ξεχειλίζουν για περασμένες εποχές και αγαπημένους ανθρώπους που με σημάδεψαν. Μέρες που έφυγαν και δεν θα ξαναγυρίσουν πια, χαραγμένες στη μνήμη μας για όσα τολμήσαμε, κερδίσαμε, χάσαμε, αγαπήσαμε.

Μπορεί, στο εθελοντικό μας έργο, πολλά από τα όνειρα και τις προσδοκίες μας να έμειναν ανεκπλήρωτα, αλλά η ανάμνηση των ανθρώπων που γνωρίσαμε, που αγαπήσαμε, που μας καθόρισαν, που νοσταλγούμε, θα μείνει για πάντα χαραγμένη στη μνήμη μας. Με την απώλεια της Ιωάννας Παπαντωνίου έκλεισε ένας κύκλος, ένα ανοικτό βιβλίο ανάγνωσης του πολιτισμού του ενδύματος.

Αποχαιρετούμε με σεβασμό και ευγνωμοσύνη την Ιωάννα Παπαντωνίου, που αφιέρωσε τη ζωή της στην έρευνα, καταγραφή, συλλογή και ανάδειξη των παραδοσιακών φορεσιών, τη γυναίκα που με το πάθος της μας μύπησε στην μαγεία της περίτεχνης τοπικής φορεσιάς και μας μπόλιασε με αγάπη για τη διάσωση και διάδοσή της. Τη γυναίκα, που ξεχώρισε στο θέατρο ως σκηνογράφος και ενδυματολόγος και που μας γνώρισε την ελληνική και διεθνή μόδα. Τη γυναίκα, που χάραξε μια σπουδαία πορεία στα πολιτιστικά δρώμενα της χώρας μας.

Παραδοσιακή φορεσιά

Γράφει η Χαρούλα Καράογλου, Έφορος Τμήματος Εθνικών Ενδυμασιών του ΛΕΡ

Δρυμός Θεσσαλονίκης

Ο Δρυμός, είναι ένα πλούσιο χωριό στον εύφορο κάμπο της Θεσσαλονίκης. Οι γυναίκες εκεί διατήρησαν τα «παλιακά τους ρούχα» μέχρι το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, παρά το γεγονός ότι κατέβαιναν συχνά στην πόλη, για να διαθέσουν τα προϊόντα της παραγωγής τους, φρούτα και λαχανικά. Σαν πλούσιο χωριό, επέτρεπε στις γυναίκες να φορούν περίτεχνες φορεσιές και πολλά κοσμήματα.

Η φορεσιά του Δρυμού, αποτελείται από το **κοντό**, ένα πουκάμισο που φοριόταν κατάσαρκα, ραμμένο με δύο διαφορετικά είδη υφασμάτων, τα μανίκια και το μπούστο, από λευκό μάλλινο ύφασμα και τη φούστα από βαμβακερό σκούρο γαλάζιο με ρίγες. Το **πουκάμισο**, ραμμένο με τον ίδιο τρόπο, είχε τα μανίκια και το μπούστο μέχρι τη μέση από σπασμένο λευκό βαμβακερό ύφασμα με κόκκινες ρίγες.

Η φούστα και τα μανίκια ήταν υφαντά σε έντονο βυσσίני κεντημένο στον αργαλειό. Ο **αλατζάς** ή **καμουχάς** ήταν αμάνικος σάκος από ριγέ αγοραστό βαμβακερό ύφασμα με πλούσια γαϊτάνια στο στήθος. Ο καμουχάς ήταν από μεταξωτό αγοραστό ύφασμα με κόκκινες και χρυσαφίες ρίγες. Φοριόταν πρώτη φορά την ημέρα του γάμου και μετά σε όλη τη ζωή. Ο **σαγιάς** ήταν το πολυτιμότερο και ακριβότερο κομμάτι της φορεσιάς, από χονδρό σκούρο μπλε ή πράσινο ύφασμα γυαλωμένο με κόλλα ή κερί, για να γίνει αδιάβροχο. Φέρει περίτεχνο πολύχρωμο κέντημα στις δύο κάτω άκρες, τις **σκούτες**.

Το κέντημα κατασκευαζόταν από ειδικούς τεχνίτες, τους τερζήδες. Όταν πενθούσαν γύριζαν τις σκούτες από την ανάποδη και όταν χήρευαν τις έβαφαν μαύρες. Το δίμετρο **ζωνάρι** ήταν μάλλινο, κόκκινο με ρίγες. Ο **φουτάς** ήταν η υφαντή κόκκινη ποδιά με κάθετες πράσινες και μαύρες ρίγες και πολύχρωμα κρόσια τα **φουντώματα**. Στολίζεται με τα **παραδέλια**, διπλή αλυσίδα με φλουράκια. Στο λαιμό φορούσαν το **ασημογιόρντανο** με τους κεραμιδί αχάτες και κρεμασμένα ασημένια νομίσματα, ενώ τα χρυσά

φλουριά του γαμπρού περασμένα σε κορδέλα ή κάρδενα στόλιζαν το στήθος.

Στο κεφάλι φορούσαν το βυσσίני σταμπωτό μαντήλι, την **πουλίσια σκέπη** λόγω του ότι αγοράζοταν συνήθως από την Πόλη. Το μέτωπο στόλιζε η κόκκινη **ρέντα** ή **ριντούδι** με πλούσια κεντημένες άκρες και τους κροτάφους ασημένια νομίσματα τα **καραγρόσια**. Το **ριντούδι**

φοριόταν από τις ώριμες γυναίκες και ήταν πιο κοντό από τη **ρέντα** που φοριόταν από τις νεότερες και τις νιόπαντρες και έφτανε μέχρι τη μέση. Το **σουργούτς** ήταν μια ασημένια καρφοβελόνα στο σχήμα λουλουδιού με μίσχους και φλουράκια στις άκρες, που τρεμόπαιζαν και κουδούνιζαν στο περπάτημα, για να αποτρέπουν το κακό μάτι.

Η κυρία Ιωάννα Παπαντωνίου αναφέρει ότι τα ενδυματολογικά σύνολα της Μακεδονίας αποτελούν παράδεισο για την ενδυματολογική έρευνα. Δεδομένων των ποικίλων χρονικών παραλλαγών και επιρροών από Δύση και Ανατολή, τα κεντητικά μοτίβα, μεταξωτά και κοσμήματα συνυπάρχουν με τα γηγενή και αποτελούν ένα αρμονικό σύνολο.

Χορεύτριες του ΛΕΡ με φορεσιά Δρυμού στο φεστιβάλ χορού Καρδάμινας (Κως)

οι ψαράδες της Ραφήνας

Γράφει η Άρτεμις Χατζή, Νομικός, Πρόεδρος του Ναυτικού Ομίλου Ραφήνας

Ο παππούς μου, ο Σπύρος Πασσαλάρης

από το Πόρτο Χέλι στη Ραφήνα
και το ψάρεμα με τις τσέτες στον Ευβοϊκό

Στην φωτογραφία βλέπουμε τον τρόπο που ταξίδευαν με την τσέτα. Διαμορφωμένη φωτογραφία του 1959 από τον μικρασιατικής καταγωγής σπετσιώτη φωτογράφο Στέφο Αλεξανδρίδη, θεωρείται μοναδική στην Ελλάδα.

Ο παππούς μου γεννήθηκε το 1900 στο Πόρτο Χέλι, ένα φτωχό ψαροχώρι. Στα 15 του ήρθε στη Ραφήνα, όπου βρισκόταν και ο αδελφός του ο Γιώργος, μεγαλύτερος κατά δύο χρόνια, για να εμπορευτεί τα ψάρια του Ευβοϊκού. Ήταν ο πρώτος που έκανε μια παράγκα στο λιμάνι της Ραφήνας. Ακολούθησαν και άλλοι, κυρίως από την Εύβοια, τα Στύρα και το Μαρμάρι.

Η γιαγιά μου η Αιμιλία γεννήθηκε στην Τρίγλια της Μικράς Ασίας. Από όσα μου είπε, με την εισβολή των Τσετών στην Τρίγλια, πήγε με την μητέρα της και την μεγαλύτερη αδελφή της, την Κατίνα, στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί έμειναν δύο χρόνια και μετά ήρθαν στη Ραφήνα το 1924. Εν τω μεταξύ, η Κατίνα είχε παντρευτεί τον Αντώνη τον Παλπατζή και ήρθε έχοντας στα χέρια τον πρώτο της γιο, τον Διογένη, ούτε 40 ημερών τότε.

Ο παππούς μου δούλευε με ψαράδες από το Πόρτο Χέλι, το Κρανίδι και την Κοιλιάδα της Ερμιονίδος, φίλους του παιδικούς, που ερχόντουσαν στον Ευβοϊκό και ψάρευαν με τις τσέτες. Συνεργαζόταν όμως και με ψαρά-

δες από την Εύβοια, όπως οι Στουραϊτες Παπανδρέου, με καταγωγή από το Κρανίδι, που είχαν δικό τους καϊκι και αργότερα εγκαταστάθηκαν στην Νέα Μάκρη. Πολλοί από τους ψαράδες του Ευβοϊκού ήταν από την Ερμιονίδα ή την Μάνη, που ψάρευαν στην περιοχή όλο τον χρόνο και παντρεύτηκαν, έκαναν οικογένειες και εγκαταστάθηκαν σ' αυτόν τον τόπο. Για τους ψαράδες - φίλους του, ο παππούς μου άρχισε να χτίζει το 1927 το μαγαζί στο οικόπεδό τους, πίσω από το Ταχυδρομείο. Το μαγαζί το έχτισε με τον παραδοσιακό ρυθμό των Σπετσών και φύτεψε και τον ευκάλυπτο. Το κτίσιμο ολοκληρώθηκε το 1928 και ο παππούς με την γιαγιά παντρεύτηκαν.

Στο μαγαζί αυτό ερχόντουσαν, εκτός από τους ψαράδες, ψαρομανάβηδες, ιχθυέμποροι της κεντρικής αγοράς, караβομαραγκοί, όπως ο Ψαρρός, ρεμπέτες αλλά και οι αυλικοί που έφερναν τον Βασιλιά Παύλο στη Ραφήνα, να περάσει απέναντι στους Πεταλιούς, καλεσμένος του Εμπειρικού. Αυτοί που τον συνόδευαν, έμεναν στο μαγαζί για την κακαβιά που έφτιαχνε η γιαγιά.

Η λεντησιά (Τσέτα)

Αποτελούσε τον πιο δημοφιλή και περίτεχνο τρόπο ομαδικού ψαρέματος, μέχρι και πριν από μισό αιώνα, περίπου, στην Ερμιονίδα. Η τσέτα ξεκίνησε το 1930 και ήταν ένα ομαδικό ψάρεμα, με την μορφή ενός συνεταιρισμού από βάρκες (10-15), κουντούλες και παπαδιές (τύποι παραδοσιακών βαρκών) και ένα μηχανοκίνητο τρεχαντήρι, την ψαροπούλα. Η ψαρο-

πούλα ήταν το μεγάλο σκάφος, που τραβούσε τις υπόλοιπες βάρκες στο ταξίδι, με έναν ιδιαίτερο τρόπο και σχηματισμό, το λεγόμενο "Ψαροκόκαλο" και ήταν υπεύθυνο για την "κουμπάνια", την διαχείριση δηλαδή των προμηθειών για όλες τις βάρκες. Κάθε τσέτα αποτελούνταν περίπου από 25-35 άτομα. Όλες οι βάρκες ήταν χωρίς μηχανή, μόνο με κουπιά.

ΤΟ ΨΑΡΕΜΑ ΜΕ ΤΙΣ ΤΣΕΤΕΣ

Μέσα σε κάθε βάρκα υπήρχαν δυο άτομα τα οποία ήταν τα ίδια στη διάρκεια του ψαρέματος της τσέτας. Το "αφεντικό" και ο "σύντροφος". Το αφεντικό είχε στην εποπτεία του την σωστή και καλή πλοήγηση της βάρκας κατά την διάρκεια όλης της διαδρομής –προς και από- τα μέρη της Ελλάδας που κατευθυνόταν η τσέτα. Και τα δύο άτομα είχαν μια πολύ δύσκολη εργασία να πραγματοποιήσουν και έπρεπε να είναι συντονισμένοι με τις υπόλοιπες βάρκες κατά την διάρκεια του ψαρέματος.

Το ψάρεμα ξεκινούσε πάντα πολύ πρωί, με την ανατολή του ήλιου και τελειωνε με την δύση του. Η πρώτη καλάδα της ημέρας γινόταν σχεδόν από τις 07:30 - 13:30 και ανάλογα με τα ψάρια που εντοπιζόνταν και τον ψαρότοπο. Πρώτα γινόταν η επιλογή του ψαρότοπου που θα γινόταν η "λεντησιά", ή "καλάδα". Συχνά, επιλεγόταν κάθε χρονιά, το ίδιο σχεδόν μέρος που θα γινόταν η λεντησιά.

Η τεχνική του ψαρέματος

Το ψάρεμα γινόταν ως εξής: Πρώτα ρίχνανε στην θάλασσα τα δίχτυα οι δύο βάρκες που είχαν πάρει θέση, σχεδόν απέναντι από τις βάρκες που θα ξεκινούσαν να χτυπούν τις πέτρες και σε απόσταση 2-3-4 ναυτικών μιλίων μεταξύ τους. Πολλές φορές δεν υπήρχε οπτική επαφή μεταξύ τους, γιατί μπορεί να κρύβονταν πίσω από την στεριά λόγω της ιδιομορφίας της ακτογραμμής και του ψαρότοπου. Ξεκινούσε μια βάρκα να ρίχνει τα δίχτυα σε ημικυκλικό σχήμα στην θάλασσα. Όλες οι βάρκες που συμμετείχαν, παρατάσσονταν η μία δίπλα στην άλλη και σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, ξεκινώντας από την ακτή μέχρι περίπου το τέλος της "αποχής".

Η πρώτη τσαμαδούρα, η πρώτη άκρη δηλαδή, ριχνόταν κοντά στην στεριά. Ταυτόχρονα και από την απέναντι πλευρά, όπου ριχνόνταν τα δίχτυα, άρχιζαν να κινούνται προς τα σταθερά αυτά δίχτυα η μια με την άλλη και σε σχήμα μισοφέγγαρου (σε απόσταση μεταξύ τους 7 μέτρων) οι βάρκες με τα δύο άτομα η κάθε μια. Στη συνέχεια, άρχιζαν να κινούνται όλες μαζί παράλληλα προς την ακτή ανεβοκατεβάζοντας άσπρες πέτρες δεμένες με σκοινιά. Κάθε βάρκα είχε στην πλώρη της έναν ψαρά με ένα βώλο δεμένο σε σύρμα. Μπροστά στην πλώρη κάθε βάρκας ήταν το ένα από τα δύο άτομα, ο σύντροφος,

συνήθως νεαρής ηλικίας και χειροδύναμος, με μια πέτρα, βότσαλο άσπρο μεγάλο διαμέτρου 30 εκατοστών, η οποία είχε μία τρύπα στο κέντρο, που ήταν δεμένο σε ένα σύρμα και το οποίο ανεβοκατέβαζε πάνω - κάτω. Το βότσαλο το ανέβαζε δύο "οργιές" και το άφηνε να πέσει στον πυθμένα της θάλασσας. Έτσι τα ψάρια τα "οδηγούσαν" με τον θόρυβο, αλλά και με την ιδιότητα του χρώματος της πέτρας πάνω στα δίχτυα. Το βότσαλο το ετοιμάζανε πριν έρθουν στον Ευβοϊκό και ήταν περίπου διαμέτρου 40εκ και βάρους 8-12 κιλά. Για να ανοίξουν την τρύπα έκαναν 15 μέρες με καλέμι! Επειδή ήταν εύκολο να σπάσει, είχαν στην βάρκα και δεύτερο βότσαλο. Ανάλογα με τις εντολές από το κουμάντο, οι ψαράδες χτυπούσαν τον βώλο στον πάτο της θάλασσας, για να τρομάξουν τα ψάρια και να τα οδηγήσουν στο σημείο που ήθελαν οι ψαράδες, στο οποίο και ήταν ένα δίχτυ που είχαν τοποθετήσει σε σταθερό σημείο κοντά στην στεριά, συνήθως σ' έναν κλειστό όρμο όπου τα έπιαναν με δίχτυα ή με δυναμίτες. Αυτού του είδους το ψάρεμα όμως, εξαντλούσε τα αλιευτικά αποθέματα πολύ γρήγορα και γι' αυτό η τσέτα έπρεπε να αλλάζει συχνά τόπο. Η δουλειά στην τσέτα κρατούσε ολόκληρη την μέρα.

Το "κουμάντο" η πλοήγηση

Κύριο μέλημα του αφεντικού, εκτός από το να τραβεί κουπί ήταν να ακούει το κουμάντο. Μία βάρκα, είχε το "κουμάντο". Αυτή η βάρκα και τα άτομα που ήταν μέσα, έδιναν εντολές στις υπόλοιπες βάρκες, πώς θα κινηθούν, τί "μανούβρες" θα κάνουν, ώστε να παγιδεύσουν τα ψάρια στα δίχτυα της τσέτας. Το κουμάντο καθοδηγούσε όλη την τσέτα και σύμφωνα με αυτό οδηγούνταν όλη η τσέτα και η κερδοφόρα ή όχι λεντησιά. Οι ψαράδες που ήταν μέσα σ' αυτή ήταν υπεύθυνοι για την όλη οργάνωση της τσέτας και για την χρήση των δυναμιτών. Όπως οι βάρκες δεν διέθεταν μηχανή, ο μόνος τρόπος για να γίνει η λεντησιά ήταν τα κουπιά. Ταυτόχρονα δηλαδή γινόταν η πλοήγηση της βάρκας με τα κουπιά, αλλά και το ανεβοκατέβασμα της πέτρας. Έπρεπε οι κινήσεις να είναι συντονισμένες και με ταχύτητα τέτοια, ώστε το τελικό αποτέλεσμα της "καλάδας" να είναι ικανοποιητικό για τους ψαράδες.

Στην σειρά που δημιουργούσαν οι βάρκες, οι μεσαίες βάρκες ήταν τοποθετημένες έτσι ώστε να είναι πιο πυκνές (5-10 βάρκες ανάλογα το μέγεθος της τσέτας). Συνήθως αυτές που έμεναν στο τέλος της λεντησιάς αποτελούνταν από άτομα πιο έμπειρα από τα υπόλοιπα, τους "τεχνίτες". Τις περισσότερες φορές έμεναν στο τέλος και οι βάρκες που ήταν κοντά στο γιαλό. Οι δύο πρώτες βάρκες που ήταν κοντά στην στεριά (περίπου 10 μέτρα) είχαν δίχτυα τα οποία τα χρησιμοποιούσαν

Φωτογραφία της πρώτης ένωσης καταστηματαρχών του λιμένας Ραφήνας. Στο κέντρο ο παππούς μου που ήταν πρόεδρος.

στον Ευβοϊκό

στο τέλος της διαδρομής, για να πιάσουν τα ψάρια και να τα εγκλωβίσουν ανάμεσα στο σταθερό δίκτυ που είχε τοποθετηθεί από την αρχή. Καθώς προχωρούσαν οι βάρκες, τα ψάρια περιορίζονταν στο χώρο που ήθελαν οι ψαράδες. Τα δίκτυα ήταν "μονά" ή "κλάμπανα", και είχαν άνοιγμα "ματιού" 40 χιλιοστά. Ήταν δηλαδή για χοντρά ψάρια. Είχαν μήκος το κάθε ένα 120 -140 μέτρα και ύψος 8-9 μέτρα. Η κάθε βάρκα είχε 3 τέτοια κομμάτια. Όταν έφτανε προς το τέλος της η λεντψιά και εντοπιζονταν τα ψάρια με μια κίνηση του χεριού, αυτός που ήταν στην βάρκα του κουμάντου "έδωνε" τις υπόλοιπες βάρκες και έμενε μόνο αυτή η οποία είχε τους δυναμίτες. Στο τέλος της λεντψιάς και στο σημείο που ήταν εγκλωβισμένα τα ψάρια, τις περισσότερες φορές έπεφτε ο δυναμίτης, ώστε να μπορούν οι ψαράδες να πιάσουν τα ψάρια με απόχες.

Αρκετές τσέτες αποτελούνταν από δύο ψαροπούλες, είχαν δηλαδή δυο μηχανοκίνητα καΐκια. Αυτό το λέγανε "κονσέρβα". Είχαν και περισσότερες βάρκες (ως και 40). Γινόταν για λόγους ανταγωνισμού και για να μπορούν να μεταφέρουν, αλλάζοντας η μία με την άλλη, τα ψάρια στον Πειραιά, στη Ραφήνα, στο Λαύριο ή στα κατά τόπους λιμάνια προς πώληση. Οι ψαροπούλες δεν έπαιρναν μέρος στην διάρκεια του ψαρέματος, αλλά απομακρύνονταν από τον ψαρότοπο και το μέρος που θα γινόταν η λεντψιά. Η ψαροπούλα, είχε τρία άτομα και μετακινούσε όλες τις βάρκες στα ταξίδια.

Τί σχέση έχει η "τσέτα" με τους Τσέτες της Μικρασίας

Το όνομά τους, οι τσέτες, αυτός ο περίτεχνος τρόπος ψαρέματος, το έχουν πάρει από τους Τσέτες της Μικράς Ασίας, τις συμμορίες ατάκτων που αποτελούνταν από Τούρκους, Τσετσένους και εκτουρκισμένους Κούρδους, οι οποίοι λήστευαν τους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και αλώνιζαν την Ανατολή, σκορπώντας τον θάνατο και τον τρόμο στο διάβα τους, χωρίς να αφήνουν ίχνος ζωής πίσω τους. Οι τσέτες ονομάστηκαν έτσι, γιατί όπως και οι Τσέτες δεν άφηναν ίχνος θαλάσσιας ζωής πίσω τους.

Η τσέτα αναχωρεί από το Πόρτο Χέλι

Οι τσέτες είχαν δυο περιόδους. Η πρώτη περίοδος της τσέτας ξεκίνησε στο τέλος της δεκαετίας του 1920 και τέλειωσε στην αρχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η δεύτερη περίοδος ήταν μετά την απελευθέρωση μέχρι την απαγόρευσή της το 1959. Η άνθιση της τσέτας, απ' ό,τι βλέπουμε, γίνεται λίγο μετά τους δύο πολέμους. Αυτά τα γεγονότα βοήθησαν στον εμπλουτισμό των θαλάσσιων αλιευμάτων. Οι λεγόμενοι ψαρότοποι ήταν ανεκμετάλλετοι για αρκετό χρονικό διάστημα. Βέβαια, βοήθησε και η αύξηση των ψαρότοπων με την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, το 1948. Το 1958, η κυβέρνηση Καραμανλή καταργεί το ψάρεμα με την τσέτα κυρίως λόγω των καταστροφικών συνεπειών που είχε στο θαλάσσιο οικοσύστημα, καθώς το θεωρούσαν μια μέθοδος "υπεραλί-

ευσης" που δεν άφηνε περιθώρια αναπαραγωγής στα ψάρια. Και με μεταγενέστερες ρυθμίσεις η χρήση δικτύων με άνοιγμα μικρότερο των 36-40mm (στατικά δίκτυα) απαγορεύεται για την προστασία του γόνου.

Ο Σπύρος Πασσαλάρης, ιδιοκτήτης ταβέρνας στη Ραφήνα, 1952

Το χωριό του παππού μου, το Πόρτο Χέλι και οι οικογένειές του, μεγάλωσαν γενιές και γενιές με αυτή την οικονομική συνάθροιση ανθρώπων και πλεούμενων. Όταν ερχόταν η ημέρα του Αγίου Ανδρέα, που ήταν και ο ίδιος ψαράς, στις 30 Νοεμβρίου, όλοι επέστρε-

φαν στο Πόρτο Χέλι, για να κάνουν Χριστούγεννα. Έφευγαν μετά του Αϊ - Γιάννη, στις 10 Ιανουαρίου και επέστρεφαν των Αγίων Αποστόλων στις 30 Ιουνίου. Μετά το καλοκαίρι, έφευγαν από τις 30 Αυγούστου και επέστρεφαν παραμονές Χριστουγέννων ή του Αγ. Ανδρέα. Απαραίτητος ήταν ο αγιασμός των καϊκιών και των πληρωμάτων, όταν φεύγανε για ταξίδι. Τα μέρη που πήγαιναν συνήθως ήταν ο Ευβοϊκός και οι Κυκλάδες. Αλλά και σε όλη την Ελλάδα από το Άγιον Όρος μέχρι την Κρήτη και από τα Επτάνησα μέχρι τα Δωδεκάνησα.

Ο παππούς μου κάθε χρόνο, μετά τα Χριστούγεννα, πήγαινε στο Πόρτο Χέλι να "τσουρμάρει" τις τσέτες με τις οποίες θα συνεργαζόταν.

Η αναβίωση της Τσέτας γίνεται με τη γιορτή του Αγίου Ανδρέα, προστάτη των ψαράδων, στα τέλη Νοεμβρίου κάθε χρόνο στο Πόρτο Χέλι. Στην αναπαράσταση συμμετέχουν ψαράδες με τα παραδοσιακά τους σκάφη, ενώ συχνά συνοδεύεται από μουσική, χορούς και τοπικά κεράσματα.

Το Λιμάνι της Ραφήνας την δεκαετία του '50

Ευχαριστώ τον ξάδελφό μου Σπύρο Πασσαλάρη από το Πόρτο Χέλι και τους ψαράδες της Κοιλιάδας για τις πολύτιμες πληροφορίες. Πολλές από τις πληροφορίες αυτές εμπεριέχονται και στο βιβλίο "Αλιευτικό Χρονικό του Ευβοϊκού" του Τάσου Ζάππα, Αθήνα 1968.

Οι φωτογραφίες είναι του Νικόλαου Τομπάζη από τον κατάλογο της ομότιτλης έκθεσης "Ανατολικά της Αττικής 1930-1970" στο Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Μαρκοπούλου το 2004. Είναι φωτογραφίες από το αρχείο του Μουσείου Μπενάκη.

ΣΤΟΝ ΠΑΛΜΟ

Γράφει η Νάντια Παντελιά – Μπερέτη

Οι Κουδουνάτοι της Νάξου

Φέτος, το τελευταίο τριήμερο των Αποκριών, βρέθηκα στη Νάξο. Το νησί ανέπνεε ακόμη χειμώνα, μα στον αέρα υπήρχε ήδη εκείνη η ανεπαίσθητη υπόσχεση της άνοιξης, που φαινόταν καθαρά στις διαδρομές προς τα χωριά.

Επισκέφθηκα το Φιλώτι, με τον εμβληματικό αιωνόβιο πλάτανο και το τεράστιο κουδούνι του, και την πετρόχτιστη Απειράνθο. Είχα την τύχη να ζήσω από κοντά το έθιμο των Κουδουνάτων - ένα δρώμενο που δεν παρακολούθησα απλώς· το ένιωσα να με διαπερνά. Περπατώντας στα στενά καλντερίμια της Απειράνθου, εκεί όπου η πέτρα κρατά ακόμη μνήμες αιώνων, βρέθηκα τυχαία στην πλατεία του χωριού. Σε ένα πανέμορφο μαγαζί με χειροποίητα μικρά δώρα και αναμνηστικά από τον τόπο, ζεστό και φιλόξενο, γνώρισα τον κύριο Μπάκαλο, πρώην πρόεδρο της κοινότητας. Με λόγο γαλήνιο και μάτια που έλαμπαν από γνώση και αγάπη για τον τόπο του, με μύσπε στο έθιμο των Κουδουνάτων· δεν μου περιέγραψε απλώς ένα έθιμο, αλλά μου μιλούσε σαν να μου παρέδιδε ένα μυστικό. Εκείνη η συνάντηση έγινε η αφορμή να θελήσω να το ερευνήσω βαθύτερα.

Το έθιμο των Κουδουνάτων αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά αποκριάτικα δρώμενα της Νάξου, με βαθιές ρίζες στην ποιμενική ζωή του νησιού και έντονα στοιχεία τελετουργικής αναγέννησης της φύσης. Άλλοι το συνδέουν με τις επιδρομές των πειρατών, ως έναν ηχηρό συναγερμό, για να κρυφτούν οι κάτοικοι.

Δεν είναι απλώς μεταμφιεσμένοι καρναβαλιστές. Είναι μορφές σχεδόν αρχέγονες. «Αρματωμένοι» με δεκάδες βαριά κουδούνια, που μπορεί να φτάνουν και τα τριάντα κιλά, ντυμένοι με προβιές ζώων και σε ορισμένες περιπτώσεις, με επιβλητικές μάσκες, σε άλλα μέρη της Ελλάδας, ή ακόμα και τρομακτικές. Κινούνται στους δρόμους με ρυθμικό βήμα. Κάθε τους κίνηση γεννά έναν εκκωφαντικό ήχο, έναν παλμό που μοιάζει να βγαίνει από τα έγκατα της γης.

Στην έρευνά μου ανακάλυψα πως παρόμοια δρώμενα, εκτός από την ελληνική επικράτεια (Λέσβο, Σκύρο, Νάξο, Θεσσαλία, Μακεδονία), επιβιώνουν σε πολλές γωνιές της Ευρώπης: σε ορεινά χωριά της Αυστρίας και της Γερμανίας, σε αγροτικές περιοχές της Ιταλίας και της Ισπανίας. Διαφορετικές γλώσσες, διαφορετικά τοπία - αλλά ο ίδιος αρχέγονος συμβολισμός: ο ήχος ως δύναμη αναγέννησης.

Είτε ονομάζονται bell-ringers, masquerades, campanari, κουδουνάτοι ή ρουγκατσάρια, τα κοινά στοιχεία παραμένουν αναλλοίωτα.

Τα κουδούνια αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των κτηνοτρόφων. Κάθε κουδούνι παράγει έναν ξεχωριστό ήχο, δίνοντας στο κασίκι που το φορά μια αναγνωρίσιμη «ταυτότητα» από μακριά. Ένα μεγάλο, ποιοτικό κουδούνι μπορεί να χρειαστεί έως και 2.500 κτυπήματα από τον τεχνίτη μέχρι να ολοκληρωθεί η κατασκευή του. Γανώνεται και ψήνεται μέσα σε πηλό, όπως μου διηγήθηκε ο κύριος Ψαρροστέφανος από το Φιλώτι. Τις παλιότερες εποχές, το χωριό σκεπαζόταν από σύννεφο καπνού κατά την περίοδο που οι σιδηρουργοί έψηναν τα κουδούνια, ειδικά σε ημέρες άπνοιας. Τα κουδούνια είναι η ανάσα των κατοίκων, η ζωή τους, και ακόμη και σήμερα το χωριό ανθεί χάρη στην κτηνοτροφία. Εκεί κατάλαβα πως ο ήχος που γέμιζε τα σοκάκια δεν ήταν απλώς θόρυβος. Ήταν τεχνογνωσία, βιοπορισμός, παράδοση.

Τα πολλά και βαριά κουδούνια που έφερε ένας άνδρας δεν ήταν μόνο μέσο εντυπωσιασμού, ήταν ένδειξη σωματικής ρώμης, αντοχής και ευημερίας. Δήλωναν πως ο κτηνοτρόφος είχε ζώα, δύναμη και προοπτική. Ήταν, με έναν τρόπο σιωπηλό αλλά σαφή, μια δημόσια δήλωση επάρκειας. Κι έτσι, μέσα στον ήχο των κουδουνιών και τη γιορτινή αναστάτωση, ξεκινούσαν τα προξενιά. Οι οικογένειες παρατηρούσαν, συζητούσαν και αξιολογούσαν.

των κουδουνιών

Η προετοιμασία, όμως, είναι από μόνη της μια τελετουργία, όπως είδα και στα δύο χωριά. Η διαδικασία μέχρι να ζωστούν τα κουδούνια διαρκεί αρκετή ώρα. Συνήθως δύο ή τρία άτομα βοηθούν κάθε Κουδουνάτο, με σοβαρότητα και επιμέλεια, σαν να συμμετέχουν σε ιεροτελεστία.

Πρώτα στερεώνονται τα κουδούνια σε χοντρό σκοινί, δεμένα με ειδικούς, γερούς κόμπους. Έπειτα, το σκοινί περνιέται γύρω από το σώμα και δένεται με συγκεκριμένο τρόπο πίσω από την πλάτη, ώστε το βάρος να κατανέμεται σωστά. Κάθε κίνηση είναι μελετημένη.

Στην Απείρανθο φορούν κάπες –το αμπαδέλι–, τις οποίες διπλώνουν από κάτω προς τα πάνω, δημιουργώντας χοντρές στρώσεις υφάσματος. Αυτό δεν γίνεται για λόγους αισθητικής· είναι αναγκαίο για να προστατεύεται το σώμα από το βάρος και τα χτυπήματα των κουδουνιών, όταν οι Κουδουνάτοι χοροπηδούν και κινούνται με ορμή. Το ύφασμα λειτουργεί σαν ασπίδα ανάμεσα στο μέταλλο και τη σάρκα. Επίσης κρατούν την σόμπα ένα ξύλο κουφοξυλιάς.

Στο Φιλώτι φορούν χοντρά μπλε πουκάμισα και μαντήλια υφασμένα στον αργαλειό, ρούχα που κουβαλούν τη σιωπηλή ιστορία της οικιακής υφαντικής. Μέσα από αυτά αναδεικνύεται ο ρόλος της γυναίκας - μπτέρας, που στηρίζει το έθιμο με τη δημιουργία της και προτρέπει τους γιους της, από πολύ μικρά παιδιά, να συμμετέχουν σε αυτό. Εδώ οι Κουδουνάτοι κρατούσαν ξύλινα ραβδιά φτιαγμένα από αγριελιά.

Όταν όλα είναι έτοιμα και τα κουδούνια έχουν δεθεί, ο άνθρωπος που στέκεται μπροστά σου δεν είναι πια απλώς ένας χωριανός. Είναι μια μορφή μεταμορφωμένη, βαρύτερη, επιβλητική, σχεδόν μυθική. Και τότε, με το πρώτο τίναγμα του σώματος, ο αέρας γεμίζει ήχο.

Παράλληλα με τους Κουδουνάτους, ετοιμαζόταν και το σατιρικό δρώμενο του γάμου (το συνάντησα και στα δυο χωριά). Ένα λαϊκό θέατρο δρόμου, αυθόρμητο και απολαυστικό, που γεννήθηκε μέσα από παλιά, παράταιρα ρούχα και υπερβολικές μεταμφιέσεις. Η «κακιά» πεθερά, η νύφη –άντρας φυσικά– επιτηδευμένα σεμνή. Γυναίκα ντυμένη γαμπρός, γεμάτος στόμφο. Όλοι συμμετείχαν σε ένα σκηνικό ανατροπής ρόλων, όπου τα φύλα αντιστρέφονται και η κοινωνική σοβαρότητα παραχωρεί τη θέση της στη σάτιρα.

Στην Απείρανθο, την Κυριακή της Αποκριάς, αποτελεί μεγάλη τιμή για μια οικογένεια να φιλοξενήσει το δρώμενο στο σπίτι της. Είναι όλη μέρα ανοιχτό. Έζησα αυτή τη φιλοξενία, που δεν είναι τυπική· είναι γιορτή. Μας κέρασαν πεντανόστιμο ρόστο, γραβιέρα και γλυκόπιστο κρασί. Το τουμπάκι και η τσαμπούνα έπαιζαν, ο ρυθμός δυνάμωνε συνεχώς και χορεύαμε μέσα στο σπίτι, δίπλα στην πυροστιά. Οι μουσικοί κατέβάζαν ποτηράκια με τσίπουρο το ένα μετά το άλλο.

Όταν ολοκληρώθηκαν οι ετοιμασίες του γάμου, ξεκίνησε η πομπή για την πλατεία. Ήταν η στιγμή της εξόδου, της δημόσιας εμφάνισης, της κορύφωσης.

Μπροστά προχωρούσε η νύφη, ο γαμπρός και το σόι, μια παράδοση, σατιρική οικογένεια. Πίσω τους ακολουθούσαν οι Κουδουνάτοι. Βαρείς, επιβλητικοί, με τα κουδούνια δεμένα σφικτά στη μέση, κινούνταν ρυθμικά, χοροπηδούσαν και έκαναν επίδειξη, έτοιμοι να τινάξουν τον αέρα. Είχα ανατριχιάσει.

Είναι μια στιγμή όπου το σατιρικό συναντά το αρχέγονο. Ο γάμος –παρωδία και υπόσχεση μαζί– βαδίζει πλάι στην τελετουργία της γονιμότητας. Το γέλιο συμπορεύεται με τον παλμό της γης. Και η κοινότητα, σύσσωμη, γίνεται ένα σώμα, ένας ήχος, ένας ρυθμός.

Στο μεταξύ, στην πλατεία, ο κόσμος χόρευε και γλεντούσε. Μικροί και μεγάλοι σμίγανε σε κύκλους, τα τραπέζια γέμιζαν, τα ποτήρια υψώνονταν. Το έθιμο δεν ανήκει μόνο σε όσους συμμετέχουν ενεργά· ανήκει σε ολόκληρη την κοινότητα. Εκεί, μέσα στην πέτρα και στον ήχο των κουδουνιών, η Κυριακή αποκτούσε μια διάσταση σχεδόν τελετουργική — σαν να έκλεινε ο κύκλος του χειμώνα και να άνοιγε ο δρόμος για την άνοιξη.

Στο Φιλώτι, η παρέλαση των Κουδουνάτων με το σόι νύφης και γαμπρού πραγματοποιήθηκε την Καθαρά Δευτέρα, σκορπίζοντας ήχους και ζωντάνια σε κάθε γωνιά του χωριού. Στην πλατεία, οι τοπικοί σύλλογοι μας κέρασαν σαρακοστιανά εδέσματα και κρασί, δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα γιορτής. Ντόπιοι και τουρίστες όλοι στο χορό πάντα στο ρυθμό της τσαμπούνας με βιολί και τουμπάκι.

Εκεί, στις πλατείες και τα σοκάκια της Νάξου, στην Απείρανθο και στο Φιλώτι, όπου η πέτρα κρατά μνήμες αιώνων, στις Απόκριες χτυπά η καρδιά του νησιού. Μέσα στον ήχο των κουδουνιών, τα γέλια και τους χορούς, η παράδοση ζωντανεύει ξανά και ξανά.

Λαογραφικές

Γράφει η Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, πρώην έφορος Δημόσιων Σχέσεων, τέως έφορος Λαογραφικού Αρχείου του ΛΕΡ
Μελέτημα από τις «Λαογραφικές προσεγγίσεις μου»

Το ρεμπέτικο τραγούδι

Από το 1891 ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ανέφερε στο περιοδικό Εστία ρεμπέτικα τραγούδια που άκουσε σε φυλακές, στο Παλαμίδι Ναυπλίου και στο Γεντί Κουλέ Θεσσαλονίκης, με ανώνυμους στιχουργούς και μουσικοσυνθέτες, με ρεμπέτες τραγουδιστές (κατά την τουρκοκρατία, ρεμπέτης ήταν ο ασυμβίβαστος, ο ανυπότακτος, ο παράνομος, ο μάγκας της εποχής...) και με ήχους παραδοσιακούς, βυζαντινούς, νησιώτικους. Όμως ο χαρακτηρισμός του ρεμπέτικου ως τραγουδιού της φυλακής, του τεκέ και του περιθωρίου απομάκρυνε τον «καλό κόσμο» της εποχής. Αν και οι στίχοι των ρεμπέτικων τραγουδιών αναφέρονταν στην καθημερινότητα, στον πόνο, στη στέρψη, στην ξενιτιά, στη μαγκιά, στη λευτεριά και στην αγάπη, συγκινούσαν μόνο τους ρεμπέτες στις γειτονιές.

Το 1909, στη Σμύρνη, ηχογραφήθηκε για πρώτη φορά (ακολούθησαν παραλλαγές, όπως της Μαρίκας Παπαγκίκα από την Κω) ο θεμελιώδης ρεμπέτικος αμανές «Το μινόρε της αυγής», με ερμηνευτή τον Γιώργο Τσανάκα, συνοδεία της Σμυρνέικης Εστουδιαντίνας. Αρχικά, τον 19^ο αιώνα είχε εμφανιστεί στην Ισπανία η estudiandina (estudiande = φοιτήτης), μια πολυφωνική μουσική φοιτητική ομάδα, με ανατολικοδυτικό ρεπερτόριο και έγχορδα όργανα (βιολί, μαντολίνο, κιθάρα, λαούτο, αλλά και κρουστά). Με παραδοσιακές φορεσιές, ταξίδευε στην Ευρώπη και στον κόσμο, πραγματοποιώντας πολιτισμικό έργο. Στην πορεία της επισκέφτηκε τα κοσμοπολίτικα μικρασιατικά κέντρα, όπως τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, αλλά και την Αθήνα και τον Πειραιά. Δημιουργήθηκε τότε η Σμυρνέικη Εστουδιαντίνα, γνωστή ως Τα Πολιτάκια, που διασκεύασε ελληνικά δημοτικά τραγούδια, σμυρνείκια, αλλά και ευρωπαϊκές μελωδίες και καντάδες. Το ύφος των ερμηνειών διαμόρφωσε το σμυρνέικο τραγούδι,

που προϋπήρξε και προετοίμασε το έδαφος για το ρεμπέτικο. Έτσι, πριν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι εστουδιαντίνες ήκμασαν στη Σμύρνη.

Στην Ελλάδα όμως είχαν αρχίσει αλλαγές, με τους χωρικούς να μετακινούνται στην περιφέρεια των αστικών κέντρων και στα λιμάνια, όπως στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στην Ερμούπολη, ως τον Οκτώβριο του 1912 (μερική απελευθέρωση από την τουρκική κατοχή). Τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα ήταν πολλά και άλυτα. Μοναδική σταθερά σ' αυτή την έντονη κρίση αποτελούσε η λαϊκή προφορική κουλτούρα, τα ήθη και τα έθιμα του λαού μας. Οι απλοί άνθρωποι διασκέδαζαν με τα βαριά λαϊκά τραγούδια, που εξέφραζαν τους καημούς τους. Στη συνέχεια, με τη μικρασιατική καταστροφή το 1922, εγκαταστάθηκαν στην

Η Μαίρη Λίντα, στο πρώτο βραβείο για το τραγούδι "η Απαγωγή" (του Μίκη Θεοδωράκη), 1961
Φεστιβάλ Ελληνικού Τραγουδιού

Γρηγόρης Μπιθικιώτης, Βασίλης Τσιτσάνης, Στέλιος Καζαντζίδης

Ελλάδα πολλοί Μικρασιάτες μουσικοί, που μετέφεραν τη μουσική τους παράδοση και διαμόρφωσαν τα τραγούδια του ελληνικού λαού.

Με την ανταλλαγή των πληθυσμών, ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες Μικρασιάτες και Πόντιοι ήρθαν στη μετακατοχική, χρεωμένη, ανοργάνωτη, εξαρτημένη Ελλάδα, και όλοι μαζί, φτωχοί, κατάφεραν να συμβιώσουν, αντιμετωπίζοντας τις διάφορες δυσκολίες. Στο μεταξύ η δεκαετία του 1930 ήταν καθοριστική για τα ακούσματα των εστουδιαντινών, που παρήκμαζαν, ενώ το ρεμπέτικο τραγούδι γίνεται κυρίαρχο με διαφορά! (Στην εποχή μας η μόνη εστουδιαντίνα που εξακολουθεί να συμβάλει στη διάσωση της μικρασιατικής μουσικής παράδοσης είναι η Εστουδιαντίνα της Νέας Ιωνίας Βόλου, καθώς και διάφορες μικρές μουσικές ομάδες που διδάσκουν από μεράκι παραδοσιακή μουσική, όπως στο ΛΕΡ). Έτσι κυριαρχούσαν τα ρεμπέτικα, ως διέξοδος στις ταλαιπωρίες της καθημερινότητας των απλών ανθρώπων, με μπουζούκια πλέον και μπαγλαμάδες! Το δημοφιλές μπουζούκι είχε τις ρίζες του στην αρχαιότητα, ενώ ο μπαγλαμάς στο Βυζάντιο, γι' αυτό οι

Το ιστορικό συγκρότημα των 12 στο «Καλαματιανού» Τζιτζιφιές, 1948.
Από κάτω αριστερά, Κερομύτης, Χατζηκρήστος, Μητσάκης, Παπαϊωάννου, Μανιάλης, Περιστερής (όρθιος), Αργύρης και Μάρκος Βαμβακάρης, Ποτσιόδης, Ρούκουνας, Μάσσελος (πιανίστας) και Κοσιμάτης. (Στο συγκρότημα έπαιξε για λίγο ο Β. Τσιτσάνης).

προσεγγίσεις...

μουσικές τους σκάλες πλησίαζαν τη βυζαντινή, αραβική και ινδική αρμονία, χωρίς να στηρίζονται σε δυτικές κλίμακες.

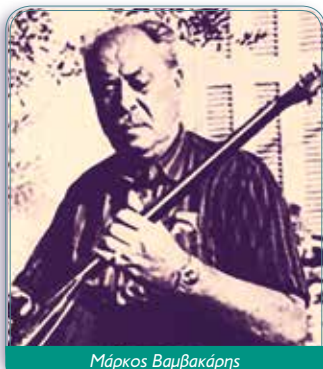
Εμφανίστηκαν στο μεταξύ καλλιτέχνες με μεράκι, που έγραψαν ιστορία, όπως ο βιολιστής Σέμψος ο Σαλονικιός, ο Γιάννης Ειτζιρίδης ή Γιοβάν Τσαούς, ο Ρούκουνας ή Σαμιωτάκης, η Ρόζα Εσκενάζυ, ο Στελλάκης Περπινιάδης, που έλεγε για τον Βαγγέλη Παπάζογλου –μέλος της Σμυρνέικης Εστουδιαντίνας του Σιδηρή– ότι ήταν σαράντα χρόνια μπροστά από όλους της γενιάς του. Ποιός δεν έχει ακούσει τους «Λαχανάδες», την «Μπαμπέσα», το «Βάλε με στην αγκαλιά σου»! Επίσης, η Μαρία Παπαγκίκα συγκινούσε στην Αμερική με τις ερμηνείες της, όπως και ο Τούντας, που συμμετείχε στην Εστουδιαντίνα του Σιδηρή Τα Πολιτάκια, με την «Γκαρσόνα», τη «Λιλή τη σκανδαλιέρα», την «Πασαλιμανιώτισσα».

Κολόνα του ρεμπετο-λαϊκού τραγουδιού ήταν ο Μάρκος Βαμβακάρης, Συριανός, που έζησε και δημιούργησε σχολή με τις επιτυχίες του στον Πειραιά. Συνεργάστηκε με πολλούς μου-

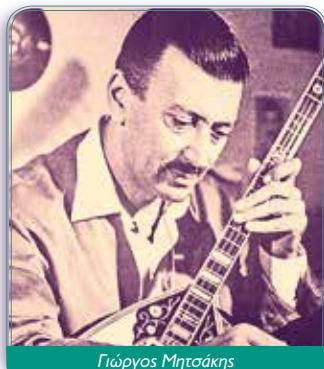
Ξεχωριστή μορφή ο Μανώλης Χιώτης, καινοτόμησε προσθέτοντας στο τρίχορδο μπουζούκι ακόμη μία χορδή και συνθέτοντας πρωτόγνωρες μελωδίες. Με την ευγενική του παρουσία έβαλε το μπουζούκι σε μεγάλες πίστες και στα σαλόνια της «υψηλής κοινωνίας»! Πολλές γενιές τραγούδησαν τα «Θεσσαλονίκη μου», «Απόψε φίλα με», «Έφυγες και πού μ' αφήνεις», «Εσύ δεν είσαι άνθρωπος», «Την έδιωξα κι όμως την αγαπώ». Ο ίδιος έπαιξε μπουζούκι στον «Επιτάφιο» του Μίκη Θεοδωράκη, σε μια δεύτερη επανεκτέλεση.

Μέσα από το ρεμπέτικο αναδείχθηκαν επίσης χαρισματικοί, μοναδικοί, αξέχαστοι ερμηνευτές και δίδυμα, όπως ο Στέλιος Καζαντζίδης, ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης, ο Βαγγέλης Περπινιάδης, οι Μητσάκης - Χρυσάφη, οι Μανώλης Αγγελόπουλος - Άννα, οι Πάνος Γαβαλάς - Ρία Κούρτη, οι Σπύρος - Ζωή Ζαγοραίου, ο Στράτος Διονυσίου, η Καίτη Γκρέυ, η Γιώτα Λύδια, η Πόλυ Πάνου, η Μαίρη Λίντα, η Μαρινέλλα κ.ά.

Οι καλλιτέχνες που υπηρέτησαν το ρεμπέτικο τραγούδι είναι πολλοί, επώνυμοι και ανώνυμοι. Ίσως να μη γνώριζαν ότι η πορεία τους αποτελούσε μαρτυρία της κοινωνικής ιστορίας

Μάρκος Βαμβακάρης

Γιώργος Μητσάκης

Γιώτα Λύδια

Μανώλης Χιώτης

σικούς και σχημάτισε την πρώτη ρεμπέτικη κομπάνια το 1934 με τους Μπάτη, Παγιουμτζή και Δελιά, γνωστή ως «Τετράς του Πειραιά». Τα «Καραβοτσακίσματα», τα «Μηλε παράθυρά σου», «Μαύρα μάτια, μαύρα φρύδια», «Όλοι οι ρεμπέτες του ντουινιά», «Αν μ' αξιώσει ο Θεός» είναι πασίγνωστα τραγούδια του.

Στη συνέχεια, τα τραγούδια του Βασίλη Τσιτσάνη, γνήσια ρεμπέτικα, θεμελιώνουν το κλασικό λαϊκό τραγούδι με θεματολογία κοινωνική-αισθηματική. Με τα τραγούδια του καθιερώθηκαν ερμηνευτικά τραγουδιστές όπως η Μαρίκα Νίνου, η Σωτηρία Μπέλλου, ο Πρόδρομος Τσαουσάκης, ο Τάκης Μπίνης κ.ά. Επίσης, εμφανίζονται οι εμπνευσμένοι μορφωμένοι στιχουργοί Ευτυχία Παπαγιαννοπούλου, (πολλοί σιγοτραγούδησαν «Απ'τα ψηλά στα χαμηλά κι απ' τα πολλά στα λίγα... Δεν έχω μπαλκόνι/να 'ρθει χελιδόνι, Όπου δεις φωτιά να καίει, Όλα είναι ένα ψέμα, Δεν φταις εσύ η φαντασία μου τα φταίει...»), Χάρης Βασιλειάδης, Χρήστος Κολοκοτρώνης, Κώστας Βίρβος, Κώστας Μάνεσης, και οι μουσικοσυνθέτες Απόστολος Καλδάρas (δική του η μουσική στο Όνειρο απατηλό), Θεόδωρος Δερβενιώτης, Μπάμπης Μπακάλης, Βασίλης Καραπατάκης κ.ά.

της Ελλάδας. Η ιστορική, πολιτική και κοινωνική διάσταση του ρεμπέτικου ήταν η καταγραφή της ελληνικής παράδοσης στη λαϊκή ψυχή. Άλλωστε οι χοροί που συνόδευαν τους γνωστούς στίχους ήταν ο χασάπικος, ο καρσιλαμάς, ο απτάλικος!

Παρά τις διαφοροποιήσεις του, το ρεμπέτικο τραγούδι παραμένει διαχρονικό, καθώς από τη δεκαετία του 1960 κίνησε το πνευματικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον των νέων, που το μετέτρεψαν σε αντικείμενο έρευνας, μελέτης και αναβίωσης. Ως ελληνική πολιτιστική κληρονομιά, έγινε σύμβολο αγαπημένο για όλους τους Έλληνες και τους Έλληνες της διασποράς, εγγεγραμμένο στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας το 2016, ενώ το 2017 καταχωρίστηκε στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας και το 2003 εγκρίθηκε από την UNESCO.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Νίκος Σιδηρής, Η ιστορία του ρεμπέτικου τραγουδιού
- Στάθης Gauntlett, Ρεμπέτικο τραγούδι
- Ηλίας Πετρόπουλος, Τα μικρά ρεμπέτικα
- Κώστας Μπαλαχούτης, Η ιστορία του λαϊκού τραγουδιού

και για τους

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφίνας, Εκπαιδευτικός

Η ιστορία της κούκλας

*Κ*ανένα άλλο παιχνίδι δεν αγαπήθηκε, δεν ταξίδεψε μέσα στον χρόνο, χωρίς όρια στο υλικό κατασκευής ή τη μορφή της, όπως η κούκλα! Δεν υπάρχει κορίτσι στη γη, που να μην έπαιξε με κούκλες.

Παίζοντας με τις κούκλες τα μικρά κορίτσια υποδύονται τον ρόλο της μητέρας, της συζύγου και προετοιμάζονται με έναν τρόπο για όσα επιτάσσει η κοινωνία αλλά και η φύση.

Ας ακούσουμε τις ιστορίες της γιαγιάς που θα μας αφηγηθεί την πορεία της κούκλας μέσα στους αιώνες:

«Μια φορά κι έναν καιρό, παιδιά μου, στα αρχαία χρόνια, οι κοπέλες έπαιζαν με την πλαγώνα ή τη γλήνη ή την κόρη. Έτσι ονόμαζαν τις κούκλες, που τις έφτιαχναν από πηλό με αρθρωτά πόδια, για να κινούνται. Τις είχαν κοντά τους μέχρι να παντρευτούν, καθώς η ηλικία γάμου τότε ήταν κοντά στην εφηβεία. Οι έφηβες σύζυγοι τις πρόσφεραν τότε συμβολικά στη θεά Ήρα, στη Δήμητρα, στην Άρτεμη ή σε νύμφες υποδηλώνοντας πως άλλαζαν ηλικιακή υπόσταση και ακολουθούσαν τον έγγαμο βίο.

Καθώς περνούσαν τα χρόνια, όπως όλα τα παιχνίδια, έτσι κι οι κούκλες ήταν αυτοσχέδιες, φτιαγμένες με απλά υλικά. Πανί γεμισμένο με μαλλί, πανάκια, νηματάκια. Πάντα όμως αποτελούσαν τη συντροφιά των κοριτσιών, που συχνά μοιράζονταν μαζί τους τα μυστικά τους.

Μια τέτοια κούκλα μου είχε ράψει η μητέρα μου, είχε ζωγραφίσει στο πανί τα χαρακτηριστικά του προσώπου και την έντυσε με φορεματάκι από το ρετάλι του δικού μου φορέματος.

Στο 17^ο και 18^ο αιώνα, και ειδικά στην Ευρώπη, το αγαπημένο παιχνίδι των κοριτσιών κατασκευάζεται από βιοτεχνίες και εργαστήρια. Άλλοτε από πεπλεγμένο χαρτί και άλλοτε από ξύλο. Τον 19^ο αιώνα άρχισαν να τις παράγουν βιομηχανίες βάζοντάς τους πορσελάνινα κεφάλια, άκρα από πολτοποιημένο χαρτί και ξύλο και πολυτελέστατα ρούχα. Έμοιαζαν με μικρές κυρίες και στόλιζαν όχι μόνο τα παιδικά δωμάτια, αλλά και τα σαλόνια.

Ξέρετε όμως πότε η κούκλα πήρε τον ρόλο του παιδιού για τη μικρή «μαμά»; Όταν απέκτησε τη μορφή του μωρού και φωνή, χάρη σε έναν Γερμανό μηχανικό, που κατόρθωσε να την κάνει να προφέρει τις λέξεις «μαμά, μπαμπά», να κλαίει και να μιλά αργότερα με μικρές φράσεις.

Στη Γερμανία το 1955 περίπου δημιουργήθηκε μια πλαστική πια κούκλα που θύμιζε ψηλόλιγνη κυρία και την ονόμασαν **Bild-Lilli** από την ηρωίδα ενός κόμικ της εφημερίδας Bild.

μικρούς μας φίλους...

Δέκα χρόνια μετά εμφανίζεται η κούκλα με την οποία παίζετε κι εσείς τώρα, η **Barbie**, που μοιάζει με μανεκέν, έχει υπέροχο πρόσωπο, κομψό σώμα και μπορεί να αλλάζει συνεχώς ρούχα από τη μεγάλη γκαρνταρόμπα της! Και οι εγγονές μου με αυτή παίζουν και δημιουργούν φανταστικές περιπέτειες μαζί με τον άνδρα κούκλο Κεν.

Υπήρχαν βέβαια και οι χάρτινες επίπεδες κούκλες, στις οποίες μπορούσαμε να δημιουργήσουμε ολόκληρη κολεξιόν ρούχων, για να τις ντύσουμε. Χρειαζόμασταν μόνο χαρτί, μπογιές και ψαλίδι.

Βέβαια στην Ελλάδα είχαμε την ευκαιρία να προμηθευτούμε και από κατασκευαστές ή μικρές βιοτεχνίες τις πάνινες κούκλες, που τις έντυναν με παραδοσιακές φορεσιές της πατρίδας μας τιμώντας την παράδοσή μας! **Ευζωνάκια** και νησιώτισσες, **Αμαλίες** και Μακεδόνες στόλιζαν τις βιτρίνες και αποτελούσαν το πολυπόθητο δώρο για τα Χριστούγεννα!

Κούκλες του κόσμου στο ΛΕΡ

ΤΟ ΛΥΚΕΙΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΡΑΦΗΝΑΣ, παιδιά μου, παρουσιάζει σε ομάδες παιδιών και σε σχολεία τη συλλογή του από κούκλες του κόσμου, που φορούν παραδοσιακά ρούχα από όλες τις γωνιές της γης και μάς μιλούν για τα έθιμα και τη ζωή στις χώρες καταγωγής τους!

Ατελείωτες ώρες, κορίτσια μα και αγόρια, έπαιζαν μαζί με τις κούκλες πλάθοντας ιστορίες, καλλιεργώντας τη

φαντασία τους, μαθαίνοντας να αντιμετωπίζουν δυσκολίες, να χειρίζονται τα συναισθήματά τους, να προετοιμάζονται αβίαστα για τη ζωή του ενήλικα!

Γι' αυτό σας παροτρύνω, μικροί μου, να αφήσετε τις οθόνες και τα κινητά και να παίξετε στη φύση, στις αυλές, στα δωμάτιά σας παρέα με φίλους και φίλες, μαζί με τις κούκλες, τις αγαπημένες συντρόφους των παιδιών!»

Εκδηλώσεις του ΛΕΡ - Δεκέμβριος 2025 - Μάιος 2026

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

- **2 Δεκεμβρίου:** Το γούρι του ΛΕΡ για το 2026 κυκλοφόρησε! Επί-χρυσο Κόσμημα με αποτροπαϊκά στοιχεία εμπνευσμένο από κέντημα στον Σαγιά της φορεσιάς της Μπάλτσας Δρυμού Μακεδονίας δημιουργία της δασκάλας του τμήματος Καλλιτεχνικών κατασκευών, Άννας Κυριακάκη.
- **4 Δεκεμβρίου:** Το ΛΕΡ αναβίωσε τα Νικολοβάρβαρα.
- **7 Δεκεμβρίου:** Μια υπέροχη βόλτα στα στενά της Πλάκας επισφραγίστηκε με την επίσκεψη στο Μουσείο λαϊκών οργάνων για την ομάδα κρουστών ΛΕΡ. με τον δάσκαλό της, Μιχάλη Κλαπάκη.
- **12 Δεκεμβρίου:** Ύστερα από πρόσκληση της διεύθυνσης του σχολείου η εφηβική ομάδα χορού του ΛΕΡ παρουσίασε παραδοσιακούς χορούς στο δημοτικό σχολείο του Κολλεγίου Αθηνών.
- **14 Δεκεμβρίου:** Το ΛΕΡ διδάχθηκε χορούς της Σαμοθράκης από τον καταξιωμένο χοροδιδάσκαλο - ερευνητή, Γιώργο Λιάρο.
- **16 Δεκεμβρίου:** Η Πρόεδρος και μέλη του ΛΕΡ βρέθηκαν στην καταστάσιση Μ. Βρετανία στο "εορταστικό τέιον", συντροφιά με τα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, τους χορούς και τις μουσικές από όλη την Ελλάδα, που διοργάνωσε το Λύκειο των Ελληνίδων Αθηνών.
- **20 Δεκεμβρίου:** Ύστερα από πρόσκληση του εμπορικού συλλόγου Ραφήνας η χορευτική ομάδα νέων του ΛΕΡ χόρεψε ρυθμούς από τη Μακεδονία στους κεντρικούς δρόμους της Ραφήνας στις εκδηλώσεις που οργανώθηκαν στη "Λευκή νύχτα".
- **21 Δεκεμβρίου:** Η δασκάλα, Αλίκη Νεφέλη Μαυράκη, παρουσίασε σε γονείς και μέλη του ΛΕΡ μάθημα χορού με τους μαθητές της.
- **22 Δεκεμβρίου:** Στη χορωδία ΛΕΡ το τελευταίο μάθημα του 2025 ήταν χριστογεννητικό, χορευτικό με πολύ τραγούδι και μουσική από τον δάσκαλο, Χρίστο Τσιαμούλη και τους υπέροχους χορωδούς!
- **24 Δεκεμβρίου:** Κυκλοφόρησε «τ' ανάβλεμμα», 49^ο τεύχος!

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

- **14 Ιανουαρίου:** Η Πρόεδρος και μέλη του ΛΕΡ παρευρέθηκαν στην κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας μελών του Κεντρικού Λυκείου των Ελληνίδων Αθηνών υπό τους ήχους των χορωδιών του ΛτΕ.
- **18 Ιανουαρίου:** Σε μια λαμπερή, γιορταστική ατμόσφαιρα με χορούς από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως σήμερα, με ενδυμασίες και χενί-σματα εποχής, με κέφι και ρομαντισμό, πραγματοποιήθηκε στο ξενο-δοχείο Αύρα η κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας για το ΛΕΡ.
- **25 Ιανουαρίου:** Στο πλοίο Διαγόρας, στο λιμάνι του Πειραιά, έκοψε την βασιλόπιτα ο σύνδεσμος Μαρπησσιών Αρχιλοχιτών Πάρου. Το ΛΕΡ ύστερα από πρόσκληση, χόρεψε νησιώτικους χορούς.
- **27 Ιανουαρίου:** Τη συλλογή του ΛΕΡ με τις κούκλες του κόσμου, παρουσίασαν στα παιδικά τμήματα χορού η Πρόεδρος και εκπαιδευτικός, Εύη Γκατσοπούλου, με την δασκάλα χορού Αλίκη Νεφέλη Μαυράκη.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

- **8 Φεβρουαρίου:** Η Εφορεία Καλλιτεχνικών οργάνωσε επίσκεψη στο Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, στην έκθεση της συλλογής ελ-βετικής οικογένειας, "Από τον Monet στον Warhol".
- **19 Φεβρουαρίου:** Μικροί και μεγάλοι χορευτές του ΛΕΡ μπήκαν στο πνεύμα της Αποκριάς. Στην αίθουσα Park πλέχτηκαν σε χορευτικούς κύκλους, αστειεύτηκαν, διασκέδασαν, βίωσαν το αποκριάτικο γλέντι.
- **20 Φεβρουαρίου:** Η χορωδία του ΛΕΡ επισκέφθηκε τον χώρο όπου με διαδραστικό τρόπο παρουσιάζεται η ζωή και η καλλιτεχνική πορεία της Μ. Κάλλας, ενώ θαύμασε τα ιερά κειμήλια, εκκλησιαστικά σκεύη και εικόνες του μουσείου της Μητρόπολης Αθηνών.
- **25 Φεβρουαρίου:** Χαρταετοί, μάσκες και ο πύλινος Καρνάβαλος δημι-ουργήθηκαν από τα χέρια των κεραμιστών του ΛΕΡ!

ΜΑΡΤΙΟΣ

- **2 Μαρτίου:** Η ομάδα φιλιαναγνωσίας με την Έφορο Βιβλιοθήκης, πα-ρακολούθησαν στο θέατρο Καρόλου Κουν την παράσταση "Γέμμα" του Λόρα.

- **3 Μαρτίου:** Τα παιδιά του ΛΕΡ με τον ασπροκόκκινο Μάρτη στα χέρια τους και την ξύλινη χελιδόνα τραγούδησαν τα χελιδονίσματα.
- **4 Μαρτίου:** Ένα αφιέρωμα στη γυναίκα, στη μορφοποιό δύναμη της ζωής, οργάνωσε ο Δήμος Ραφήνας με τη συμμετοχή του ΛΕΡ και εισήγηση της προέδρου στην παρουσίαση του βιβλίου της κ. Γκόσμα "Δημιουργία ζωής".
- **8 Μαρτίου:** Ένα αφιέρωμα πνεύματος και μουσικής κατά της βίας ένα-ντι των γυναικών πραγματοποιήθηκε στο Πνευματικό κέντρο Ραφήνας Πικερμίου, που φιλοξένησε την Κοινωνιολόγο, Αρετή Γεωργιοσοπού-λου και τη χορωδία του ΛΕΡ με τον μάεστρο, Χρίστο Τσιαμούλη.
- **10 Μαρτίου:** Η ομάδα υφαντικής ΛΕΡ με την Έφορο Οικοτεχνίας και τη δασκάλα του, Λαμπρινή Σουγιά, επισκέφθηκε την υφαντουργία ΝΗ.Μ.Α. (Μέντη - Αντωνόπουλου). Ο δεύτερος σταθμός τους ήταν η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, όπου, στα πλαίσια του εορτασμού των 100 χρόνων της, εκτέθηκαν έργα της ομάδας Αφή Collective, που δρα εδώ και 44 χρόνια.
- **11 Μαρτίου:** Μικροί και μεγάλοι μαθητές του τμήματος κεραμικής επισκέφθηκαν το εργαστήριο της Σοφίας Σωτηροπούλου.
- **15 Μαρτίου:** Ομάδα του ΛΕΡ παρακολούθησε την παράσταση "Ιβάνοφ" του Άντον Τσέχωφ, στο δημοτικό θέατρο Πειραιά.
- **19 Μαρτίου:** Αντιπροσωπεία παιδιών με το λάβαρο του ΛΕΡ, συνο-δευόμενα από την Πρόεδρο, αποτέλεσαν εμβληματική παρουσία στο αφιέρωμα του Δήμου Ραφήνας Πικερμίου για την εθνική επέτειο της Επανάστασης του 1821, με ομιλήτη η τον κ. Αθανάσιο Γκαντώνα.
- **20 Μαρτίου:** Η εφηβική ομάδα χορού του ΛΕΡ με τη δασκάλα τους, Αλίκη Νεφέλη Μαυράκη, παρουσίασαν σε μαθητές του 4^{ου} Δημοτι-κού σχολείου Ραφήνας χορούς από τις Κυκλάδες.
- **21 Μαρτίου:** Το ΛΕΡ με πρωτοβουλία της Εφόρου Λαογραφικού Αρ-χείου και της Εφόρου χορού επισκέφθηκε τη Σαλαμίνα, ξεναγήθηκε στην Μονή Φανερωμένης, στο λαογραφικό και ναυτικό μουσείο, στο σπίτι του Άγγελου Σικελιανού και φιλοξενήθηκε στο ΛτΕ Σαλαμίνας.
- **22 Μαρτίου:** Με αφορμή τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου η Έφορος Εθνικών ενδυμασιών παρουσίασε στους μαθητές των παιδικών σταθμών του Δήμου μας τη φορεσιά του Εύζωνα.
- **25 Μαρτίου:** Οι νέοι του ΛΕΡ τίμησαν τους ήρωες του 1821 συμμε-τέχοντας στον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου!

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- **2 Απριλίου:** Η Έφορος Βιβλιοθήκης παρουσίασε στο 3^ο νηπιαγω-γείου Ραφήνας τη μουσειοσκευή του ΛΕΡ " Η παραδοσιακή ποδιά".
- **3-5 Απριλίου:** Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας τίμησε τα 200 χρόνια από την Έξοδο του Μεσολογγίου με τη συμμετοχή του στην πομπή ως τον κήπο των πρώων.
- **24 Απριλίου:** Δύο ενδιαφέρουσες εκθέσεις υφαντικής, επισκέφθηκε το τμήμα υφαντικής ΛΕΡ με την Έφορο Οικοτεχνίας και τη δασκάλα του. "Υφαίνοντας όνειρα" ήταν ο τίτλος της έκθεσης στο μουσείο Μπενάκη, ενώ στο κτήριο Ακροπόλ τα έργα ήταν εντυπωσιακά.

ΜΑΪΟΣ

- **1-3 Μαΐου** Η ομάδα χορευτών του ΛΕΡ με την καθοδήγηση του δα-σκάλου τους, Θέου Λειβαθνού και την ενδυματολογική φροντίδα της Χαράς Καραώγλου και της Αναστασίας Κάλφογλου, κατέπληξαν στο 2^ο Αντάμωμα Αλασαρνιτών στην Καρδάμαινα της Κω.
- **9 Μαΐου:** Η εφηβική ομάδα του ΛΕΡ συμμετείχε πάλι στη γιορτή των "παιδιών και της Άνοιξης", στο 15^ο μαθητικό φεστιβάλ του Δήμου μας, οργανωμένο από το Σώμα Ελληνικού Οδηγισμού Ραφήνας.
- **10 Μαΐου:** Η Γενική Συνέλευση του ΛΕΡ και οι αρχαιρεσίες πραγ-ματοποιήθηκαν μέσα σε κλίμα σύμπνοιας και δημιουργικότητας.
- **14 Μαΐου:** Στο Αμφιθέατρο του Γυμνασίου Λυκείου Ραφήνας πα-ρουσιάστηκε το ντοκυμαντέρ "Φως Καππαδοκίας", σε σενάριο και σκηνοθεσία της Ειρήνης Σαρίογλου. Χορεύτριες του ΛΕΡ χόρεψαν καππαδόκιμους χορούς!